

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)

ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра: публічного управління та адміністрування
(повна назва кафедри)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «Інституалізація неурядових організацій в
Україні»

Виконав: студент магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування заочної
форми навчання
Владислав ЛІСІНЧУК

Керівник: доцентка кафедри
публічного управління та
адміністрування, кандидатка
економічних наук, доцентка
Олена ХИТРА

Рецензент: _____

АНОТАЦІЯ

Лісінчук В. В. Інституалізація неурядових організацій в Україні. –
Рукопис.

В результаті дослідження питання інституалізації неурядових організацій в Україні було вивчено теоретичне підґрунтя інституалізації неурядових організацій; окреслені основні етапи еволюції правового середовища для громадянського суспільства за роки незалежності України; розглянуті визначення та структура неурядових організацій; проаналізована нормативно-правова основа неурядових організацій в Україні; визначені комунікаційна та організаційна спроможність неурядових організацій.

Неурядовий сектор є самостійним суспільно-політичним інститутом, сформованим окремо від інституту держави, громадянського суспільства та громади. Середовище існування третього сектору обумовлене правовим полем, що є основою його нормативної інституціоналізації.

Комунікаційна спроможність сектору складається із трьох частин. З трьох компонентів комунікації: із державою, із партнерами та із бенефіціарами – найкраще розвинений другий. Він же є основою для формування коаліційної спроможності. Питання комунікації між сектором та державою досі перебуває у площині декларативних стосунків.

Організаційна спроможність – єдина, у якій є усталений інструментарій та підходи до кількісної і якісної оцінки. Методи вимірювання організаційної спроможності НУО широко використовуються в Україні та світі. Оцінка та розвиток організаційної спроможності більшою мірою є потребою молодих організацій і вимагає постійного вливання ресурсів.

Ключові слова: публічне управління, громадянське суспільство, інституалізація, інституційний механізм, інституціоналізація, державний інститут, неурядова організація, коаліційна спроможність, комунікаційно-організаційний механізм.

SUMMARY

Lisinchuk V.V. Institutionalization of non-governmental organizations in Ukraine. - Manuscript.

As a result of the study of the issue of institutionalization of non-governmental organizations in Ukraine, the theoretical basis of the institutionalization of non-governmental organizations was studied; the main stages of the evolution of the legal environment for civil society during the years of Ukraine's independence are outlined; considered definition and structure of non-governmental organizations; the regulatory and legal basis of non-governmental organizations in Ukraine is analyzed; communication and organizational capacity of non-governmental organizations are determined.

The non-governmental sector is an independent socio-political institution, formed separately from the institution of the state, civil society and community. The environment of the third sector is determined by the legal field, which is the basis of its normative institutionalization.

The communication capacity of the sector consists of three parts. Of the three components of communication: with the state, with partners and with beneficiaries, the second is the best developed. It is the basis for the formation of coalition capacity. The issue of communication between the sector and the state is still in the realm of declarative relations.

Organizational capacity is the only one that has an established toolkit and approaches to quantitative and qualitative assessment. Methods of measuring the organizational capacity of NGOs are widely used in Ukraine and the world. Assessment and development of organizational capacity is more a need of young organizations and requires constant infusion of resources.

Key words: public administration, civil society, institutionalization, institutional mechanism, institutionalization, state institution, non-governmental organization, coalition capacity, communication and organizational mechanism.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	9
1.1. Сутність та основний зміст інституалізації неурядових організацій.....	9
1.2. Визначення та структура неурядових організацій.....	22
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	30
2.1. Аналіз основних етапів еволюції правового середовища для громадянського суспільства в Україні.....	30
2.2. Оцінка нормативно-правового механізму регулювання діяльності неурядових організацій в Україні.....	37
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	48
3.1. Напрями удосконалення інституалізації неурядових організацій через коаліційну спроможність.....	48
3.2. Запровадження комунікаційно-організаційного механізму функціонування неурядових організацій.....	53
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. Питання неурядових організацій та їх діяльності вже більше ніж півстоліття викликають інтерес вітчизняних та закордонних вчених. Сьогодні ми можемо говорити про те, що поряд із державою та бізнесом неурядовий сектор стає повноцінним гравцем у суспільно-політичному житті країни. Вдосконалюється практика делегування неурядовому сектору окремих завдань держави. Відповідно, частішають прецеденти бюджетного фінансування неурядових організацій. Інформація про діяльність неурядових організацій поширюється в основному самим сектором. Інструментами, що дозволило б узагальнити чи зібрати дані про роботу сектору, на сьогоднішній день не існує. Єдиних підходів до визначення неурядового сектора та його ролі в системі суспільно-політичних відносин немає. Крім того, мало вивчено і його вплив на суспільство.

Довгий час уряди країн розглядали інститути громадянського суспільства скоріше як перешкоду, що заважає діяльності влади, ніж як ту, що приносить користь. Необхідність зупинити падіння довіри до державних інституцій та подолати дедалі більший розрив між громадянами та владою призвела до поступової зміни поглядів у бік усвідомлення того, що громадянське суспільство є незамінним та цінним партнером влади.

Серед найвпливовіших чинників у житті країни в останній період були Євромайдан 2013-2014 років та розв'язана у 2014 році російська агресія проти України, яка вступила у гостру фазу у лютому 2022 року. Ці події об'єднали український народ навколо ідеї захисту державного суверенітету та європейських цінностей, включаючи розвинене громадянське суспільство. Підтвердження оновленої ролі громадянського суспільства на зазначеному етапі міститься у твердженні «після Євромайдану громадянське суспільство намагається реально контролювати владу». Справді, у третьому секторі зосереджені найактивніші громадяни, які виступають із пропозиціями

законопроектів та ініціатив, погоджуючи свою діяльність із владними структурами.

З часів Євромайдану громадські об'єднання, волонтерські ініціативи та інші неурядові організації набули в Україні довіри та можливості брати участь у процесі формування політики на різних рівнях суспільства. 24 лютого цього року Російська Федерація розпочала повномасштабну війну проти України. Йде невиправдана війна на знищення українського народу всіма засобами ведення бойових дій, зокрема із застосуванням тих, що заборонені міжнародними нормами. Росії не потрібна демократична та успішна Україна, тому одне із завдань російського наступу – знищити зусилля правозахисників та активістів, звести нанівець зусилля та розвиток українського громадянського суспільства.

Інститути громадянського суспільства оперативно модифікували свою діяльність відповідно до умов військового стану, переорієнтувавшись на допомогу силам оборони та безпеки, на реалізацію гуманітарних, інформаційних, освітніх та наукових проектів, активізували горизонтальні зв'язки між собою, з органами публічної влади, бізнесом та міжнародними організаціями.

Громадський сектор України, як будь-яка інша галузь під час війни, переживає унікальну ситуацію. На початку повномасштабного вторгнення ворога до нашої країни ми не знали, як діяти і що робити. Іншим країнам теж не було чого порадити нашим активістам. Однак досвід, отриманий нами в ході воєнних дій, може бути корисним для світу і країн, які переживають потрясіння або війну.

Війна зробила більш видимим громадянське суспільство для українців: неурядові організації доставляють гуманітарну допомогу, забезпечують ЗСУ технікою, захищають права переселенців та всіма можливими способами допомагають зменшувати негативні наслідки війни.

Майбутнє нашої країни після війни багато в чому залежить від того, чи зможуть громадські організації зберегти себе, свої активи та методи, а головне – потенціал змінити країну на краще.

Кількість неурядових організацій в Україні постійно збільшується. Звісно, що їх виникнення та поширення не могло не викликати наукового інтересу.

Теоретичні аспекти дослідження засновані на результатах напрацювань вітчизняних вчених, зокрема: О. Дмитренка, Г. Зеленько, М. Ільїної, С. Карпенко, Н. Кравчук, М. Мироненко, Л. Паливоди, Є. Перегуди, О. Скрипнюка, Ю. Шайгородського, О. Шуміло. А також закордонних науковців, які працювали над дослідженням суспільно-політичних інститутів, неурядових організацій та громадянського суспільства: Г. Анхайера, К. Босарт, М. Дюверже, В. Меркель, Д. Норта, Г. Петерса, Л. Саламона, Х. Янокопулус.

Таким чином, питання інституалізації неурядових організацій в Україні становлять науковий інтерес. Вищевикладене зумовило вибір теми магістерської роботи.

Мета та завдання магістерської роботи. *Метою* магістерської роботи є обґрунтування теоретичних засад та прикладних аспектів щодо інституалізації неурядових організацій в Україні.

Для досягнення мети магістерської роботи було визначено такі *завдання* дослідження:

- розкрити сутність та основний зміст інституалізації неурядових організацій;
- визначити структуру та особливості функціонування неурядових організацій;
- провести аналіз основних етапів еволюції правового середовища для громадянського суспільства в Україні;
- оцінити нормативно-правовий механізм регулювання діяльності неурядових організацій в Україні;

– запропонувати напрями удосконалення інституалізації неурядових організацій через коаліційну спроможність;

– запровадити комунікаційно-організаційний механізм функціонування неурядових організацій в Україні.

Об'єктом дослідження є система неурядового сектора.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та прикладні аспекти інституалізації неурядових організацій в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Для вирішення завдань магістерської роботи було використано такі методи загального та спеціального наукового пізнання, а саме: *аналізу, синтезу* – для визначення сутності інституалізації неурядових організацій; *структурного аналізу* – у контексті дослідження структури неурядових організацій; *ретроспективного аналізу* – при характеристиці основних етапів еволюції правового середовища для громадянського суспільства в Україні; *метод моделювання* – для формування комунікаційно-організаційного механізму функціонування неурядових організацій в Україні.

Інформаційною базою дослідження є наукова вітчизняна і зарубіжна література з теми дослідження, нормативно-правові акти України, міжнародні правові акти, аналітичні та звітні документи тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків та практичних рекомендацій, які містяться в магістерській роботі, як в теоретичному, так і в практичному значенні при визначенні перспективних напрямів інституалізації неурядових організацій в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1.1. Сутність та основний зміст інституалізації неурядових організацій

Суспільство є складною, динамічною системою взаємодії людей, пов'язаних інтересами у сфері виробництва, обміну та споживання життєвих благ і що задають межі поведінки в спільних інтересах за допомогою соціальних норм. Суспільство також є системою, що заснована на співробітництві людей, зі своєю динамічною системою взаємовідносин його членів, об'єднаних сімейними узами, груповими, статусними, класовими, національними відносинами.

Громадянське суспільство – це стан суспільства, у якому основні права та свободи людини і громадянина вільно реалізуються у вигляді різних форм громадської активності і самоорганізації. Громадянське суспільство є гарантом демократичного розвитку держави.

Найбільш поширені інститути громадянського суспільства, які спеціалізуються на вивченні політичних процесів та суспільно значущих проблем, прийнято називати неурядовими організаціями.

Багато дослідників стверджують, що трьома найважливішими опорами держави є: неурядові організації; бізнес; уряд. Тобто громадські організації у розвиток будь-якої країни вносять левову частку.

Недержавна організація (далі – НДО) або неурядова організація (далі – НУО) (англ. non-government organization, – NGO) – легальний суб'єкт правовідносин, створений для здійснення діяльності, керованої окремо від держави.

Недержавними інституціями, НУО в Україні є громадські організації, громадські об'єднання, благодійні організації (благодійна товариство, благодійна установа, благодійний фонд), професійні спілки, їх об'єднання,

об'єднання організацій роботодавців, відокремлені підрозділи іноземних НУО, представництва, філії іноземних благодійних організацій, творчі спілки, їх територіальні осередки.

Це може бути консолідований громадський рух, що складається з окремих, не підпорядкованих один одному громадських організацій. Вони взаємодіють, спрямовують енергію громадян реалізацію суспільно значимих ініціатив чи творчу діяльність, цим знижуючи соціальну напруженість у суспільстві. У демократичному суспільстві, по-перше, існує «критична маса» недержавних неприбуткових організацій, що здатні впливати на перебіг соціальних процесів. По-друге, переважна більшість громадських організацій не тяжіє до взаємовиключних політичних, національних чи інших полюсів.

Тобто НУО є неприбутковими формальними громадськими об'єднаннями, заснованими на інтересах, які беруть участь у громадській діяльності.

Згідно з визначенням Світового банку, під НУО розуміють приватні організації, які намагаються зменшити страждання, представляти інтереси бідних, захищати довкілля, надавати базові соціальні послуги чи брати участь у проектах місцевого розвитку.

Вважають, що основою розвиненого ГС є активна діяльність громадських інститутів.

Інститути громадянського суспільства (далі – ГС) регламентувалися як система суб'єктів, наділених правами та обов'язками щодо захисту своїх законних інтересів у процесі подальшого розвитку ГС в Україні та участі в управлінні справами держави, зокрема у формуванні та реалізації державно-правової політики.

Громадянське суспільство – це суспільство, де є достатня «критична» маса незалежних організацій. Серед них можуть бути як створені для покращення матеріального добробуту своїх членів (прибуткові організації), так і ті, що належать до так званого «третього сектору» (неурядові організації), які доповнюють державний та підприємницький сектори, а це гармонізує

суспільство. Саме сприяння реалізації громадянських потреб, виникненню соціальної ініціативи, досягненню спільних цілей, без мети отримання власної вигоди. Отже, коли ми говоримо про НУО, ми маємо на увазі місцеві, національні та міжнародні об'єднання людей, діяльність яких здійснюється за ініціативою громадян, а не за санкції чи вказівкою уряду, і не спрямована на отримання прибутку [39].

Можна класифікувати НУО за їх орієнтацією та рівнем діяльності. За орієнтацією:

- ті, які надають благодійну допомогу. Це часто схоже на діяльність зверху вниз. Це НУО, які мають на меті задоволення потреб людей і груп, які перебувають у несприятливому становищі;

- ті, що надають послуги. Це НУО, які забезпечують меддопомогу (включаючи планування сім'ї) та освіти;

- ті, хто бере безпосередню участь. До них належать проекти самопомоги з місцевою участю у вигляді грошей, інструментів, землі, матеріалів чи робочої сили;

- ті, що займаються розширенням прав та можливостей (навчальні). Це НУО, які прагнуть допомогти бідним людям зрозуміти соціальні, політичні та економічні чинники, що впливають на їхнє життя, та підвищити їхню поінформованість про силу контролю над своїм життям.

За рівнем діяльності НУО:

- публічно орієнтовані громадські організації (далі – ГО). Це ініціативи, які можуть підвищити обізнаність міської бідноти, допомогти їм зрозуміти своє право на послуги та надавати такі послуги;

- загальноміські ГО. До таких відносяться торгово-промислові палати, бізнес-коаліції, етнічні чи освітні групи та ГО.

За формами та особливостями функціонування НУО можна поділити на кілька груп.

До перших належать організації «взаємодопомоги», які поєднують людей за принципом загальної проблеми чи проблеми.

Друга група має яскраво виражену соціальну спрямованість (благодійні фонди та організації, орієнтовані на вирішення гуманітарних та соціальних проблем).

Третя група – це організації «клубного типу», до яких належать різні групи самовдосконалення, клуби за інтересами.

Четверта група носить «соціально–захисний» характер, орієнтуючись на охорону довкілля, тобто діяльність з охорони як природи, так і культури, мови тощо.

П'ята група об'єднує правозахисні організації, які здійснюють контроль за діяльністю виконавчої влади (зокрема її каральних структур), за дотриманням передбаченого законом порядку проведення виборчих кампаній та виборів.

Зрештою, ще одну групу складають «інфраструктурні» НУО, місія яких полягає у сприянні діяльності інших організацій у найширшому розумінні. До цього ж класу належать і ті НУО (умовно їх можна назвати організаціями громадських ініціатив), які спрямовані на сприяння формуванню громадянського суспільства в регіоні або партнерських відносин між суспільством та владою [3].

За даними Державної служби статистики, станом на 1 січня 2021 року в Україні зареєстровано 160000 організацій громадянського суспільства (далі – ОГС). З них громадських організацій – 92470, громадських спілок – 1875, релігійних організацій – 26651, професійних спілок – 28713, творчих спілок – 317, благодійних організацій – 19812, органів самоорганізації населення 1649 [24].

До цих даних не включено ОГС, які зареєстровані на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, оскільки до них немає доступу.

Можна визначити, що неурядовий сектор (далі – НС) в Україні функціонує як повноцінний окремий інститут. Він має складну структуру і межі поняття «неурядовий сектор» досить розмиті. НС існує і діє в системі суспільно– політичних відносин. Його компоненти та зв'язки тісно переплітаються з іншими структурами ГС.

Сам термін «інститут» має низку трактувань, містить широкий спектр визначень.

Інститути впливають на поведінку індивідів, що належать до них, мають свою систему цінностей, яку поділяють учасники. Видно важливість комплексної оцінки всіх інституцій, які потенційно можуть сприяти суспільно- політичним процесам. Чинниками, які сприяють політичному процесу, є також громадяни з їхніми особистими інтересами і цінностями, а також створені ними об'єднання [63].

З метою дослідження НС та ГС інститут вважається посередником між народом та державою. Інституті виглядають як невід'ємна частина життя у будь- якій сфері суспільних відносин. На інститути покладається як функція посередника, так і регулятора. У такій ситуації інститут стає одним із факторів, що впливають на поведінку суспільства [11].

Інститут є словесним символом, введенням для короткого опису групи суспільних звичаїв, способів мислення, як би ставши звичкою для групи людей, звичаєм для народу. Інститути встановлюють межі та форми людської діяльності [5]. Отже, говорячи про інститут, ще можна описати легітимні правила, які мають бути встановлені для групи людей. Деякі науковці зосередили увагу таких інститутах, як держава, релігія, родина з точки зору їх впливу на соціальну інтеграцію [63].

Суспільно-політичні інститути – це структури, які створені людьми. Вони встановлюють норми та правила поведінки та діяльності. Також для позначення суспільно-політичного інституту необхідно навести його характерні ознаки:

- створюються людьми, є структура гравців, є зв'язки між ними, є загальні норми;
- опираються систему цінностей, що поділяють і підтримують учасники;
- інститут встановлює зв'язки та правила, які є первинними стосовно структури та можуть підлягати перегляду;
- інтереси та мотиви учасників інституту є фактором, що впливає на діяльність інституту;
- за способом існування вони можуть бути формальними чи неформальними, а щодо свого впливу на суспільно-політичне життя: конструктивними та деструктивними.

Формальні та неформальні інститути в суспільстві існують поруч та здійснюють вплив на суспільно-політичне життя суспільства та держави.

Формальні та неформальні інститути діляться за критерієм державності та не державності [79]. Неформальні – інститути, створення та функціонування яких регулюються органами влади та закріплюються відповідними нормативними рішеннями. Тобто, весь НС і ГС – неформальні інститути.

Функціонування формальних інститутів санкціонується державою. Одночасно неформальні інститути ґрунтуються на взаємних домовленостях осіб, які самостійно встановлюють правила та виступають гарантами їх дотримання [7].

Логічно було б зробити висновок, що на відміну багатьох інших інститутів, НС і ГС у майбутньому не зможе стати формальним інститутом. Тому що, хоча НС і ГС і діють у правовому полі та у формах дозволених законом, основою об'єднання осіб у громадські структури є ціннісні мотиви та неписані правила. У той же час, якщо зросте роль держави, а НС формалізується, одразу втрачається сутність та призначення інституту.

Процес перетворення загальноприйнятих звичок та правил суспільства на організовану систему – «інститут» – визначається як процес інституціалізації.

Існує таке визначення поняття інституціалізація (від латів. *Institutum* – устрій, установа) – процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у систему, здатну діяти у напрямі задоволення деякої суспільної потреби. Це процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб, який є засобом формування державно-правових інститутів. У роботі «Політична матриця громадянського суспільства» виділяють три етапи, на яких відбувається процес інституціалізації:

- на першому етапі виникають потреби, задоволення яких потребує спільних дій, а це спонукає соціальних гравців до об'єднання;
- на другому етапі формуються загальні цілі, суспільні норми, зокрема правові, які забезпечують взаємодію відповідних суб'єктів;
- на третьому етапі встановлюється система санкцій, що забезпечує виконання правил поведінки [22].

Інституціалізація відбиває процес зміцнення процедур та організацій, що є складовими частинами інститутів [63].

З іншого боку, інституціалізація сприймається як процес трансформації, акцентуя предмет трансформації, тобто норми і правила, які є визначальними у житті індивідів у їх співіснуванні [32].

НУО України – феномен, який проходить процес інституціалізації та набуває характеристик суспільно–політичного інституту. Поняття НС та ГС не тотожні. Скоріше НС та НУО є основою та першоджерелом формування ГС.

Визначимо категорії «громадянське суспільство» (ГС), «інститут громадянського суспільства» (ІГС) та «організація громадянського суспільства» (ОГС).

Розглядаючи поняття «громадянське суспільство», низка дослідників доводить його інституційний характер і, відповідно, розглядає його як

окремий інститут, який функціонує поряд з державою. Громадянське суспільство – це система незалежних від держави суспільних інститутів та відносин, покликаних забезпечити умови для самореалізації окремих осіб та колективів, реалізації приватних інтересів та потреб [9].

На відміну від цього підходу, існує тенденція, яка не розглядає ГС як окрему інституційну одиницю. Позиція вчених при цьому полягає у твердженні, що суспільство і ГС є одним і тим самим явищем, на увазі є різниця лише у рівнях його розвитку. Тобто, змінюючись, суспільство може набути рис громадянського суспільства, але при цьому воно не стане іншим суб'єктом, а залишиться суспільством [29].

З цього погляду ГС сприймається як процес, а не утворення. Тобто, НУО не виділяються як окремий компонент у цій системі. Їхнє функціонування має відображати один з етапів розвитку ГС. Логічно припустити що сектор НУО також не слід розглядати як окрему інституційну одиницю.

Один із дослідників НС у своїх працях розглядає сектор НУО як невід'ємну частину ГС та зазначає, що сьогодні у дослідженні останньої залишаються популярними два підходи: широкий та вузький.

Згідно з першим, широким підходом, під ГС розуміється певний рівень розвитку суспільства в цілому. При цьому до ГС входять усі суспільно–політичні суб'єкти – некомерційні, неурядові та інші структури. Згідно з цією логікою, в ореол ГС потрапляють також профспілкові організації, університети, дослідницькі структури та навіть політичні партії [9]. Хоча останні як невід'ємна частина ГС є спірним питанням, оскільки їхнє призначення відрізняється від призначення ГО у прагненні до влади та способах діяльності після їх отримання. Було б доцільно розрізняти політичні партії, які пройшли до представницьких органів, і політичні партії, які не отримали мандати. У разі неотримання місць теоретична можливість розгляду політичних партій у складі ГС існує у різних аспектах.

У другому, вузькому значенні, ГС розглядається як сектор НУО. Тобто розвиток ГС обмежується рівнем розвитку НУО країни. Цей дослідницький підхід поширений у країнах [6].

Хоча Україна належить до країн, що розвиваються, але не дотримується вузького підходу при розгляді ГС. Насправді НУО відіграють одну з ключових ролей у формуванні ГС. Проте, від початку НУО формуються саме представниками ГС. НС при цьому відводять місце стрижня ГС [2]. Що важливо, розвиток обох структур розглядається не в часі, а в просторі.

Тобто суспільство набуває рис громадянського суспільства не лише за рахунок об'єднання індивідів в організацію, а і у результаті усвідомлення громадянами своїх політичних прав, розвитку суспільних запитів і, як наслідок, входження у суспільно-політичне життя як суб'єкта, а не лише як об'єкта політики. Тому можна зазначити, що складовими ГС є як нормативно оформлені організації, а й окремі індивіди.

Основними суб'єктами громадянського суспільства є громадяни з їхніми громадянськими правами, а також неполітичні та недержавні організації цих громадян (асоціації, об'єднання, рухи, інші громадські інститути) [70].

Самі організації, які мають статус громадських, благодійних чи релігійних інститутами не є, кожна з таких установ є складовою загального інституту громадянського суспільства, проте залишається організацією.

Розмежовуючи поняття «інститут» і «інституція», підкреслюється, що під терміном «інституція» логічно розуміти порядок, що склався, традицію, тоді як «інститут» постає як їх зовнішня форма вираження та закріплення, законодавче врегульоване. У демократичному суспільстві інститут завжди є інституцією, але інституція не завжди виражає себе у формі інституту [26].

Фахівці визначають ОГС як: «суб'єкт, який є автономним (має власне управління), неприбутковим (не розподіляє прибуток між засновниками та/або членами/керівниками), існує інституційно окремо від влади, та членство в ньому або необхідність надання коштів на утримання не є імперативною вимогою законодавства або обов'язковою умовою набуття громадянства» [8].

Аналітики також звертають увагу на набір характеристик, якими має володіти створювана організація, щоб бути визнаною ОГС. При цьому за основу було взято визначення ОГС, що раніше було виведено дослідниками неурядових організацій Л. Саламон та Х. Анхейер. Ці вчені представляють Університет Джона Хопкінса (США) та спеціалізуються на дослідженнях третього сектору, зокрема некомерційних організацій. Вони виявляють індикатори, використання яких є однією з найпоширеніших практик визначення приналежності організації до третього сектору. Сукупність цих організацій характеризується їхньою відособленістю від держави та ринку (як двох інших секторів) і за термінологією ООН позначається як «некомерційний сектор» [1].

Усі ОГС в Україні є як неурядовими, так і некомерційними, однак, залежно від необхідності акценту, використовується перший чи другий термін.

Щодо до індикаторів, які характеризують ОГС, дослідники Університету Дж. Хопкінса вивели шість:

1. Наявність внутрішньої структури.
2. Недержавний характер.
3. Заборона на розподіл прибутку між засновниками та учасниками.
4. Самоврядування.
5. Добровільна участь.
6. Робота у суспільних інтересах [59].

На підставі відбору організацій за зазначеними критеріями дослідники віднесли до ОГС 11 різних організаційно–правових форм існування структур (з усіх організаційно-правових форм, встановлених законодавством України):

- громадська організація;
- спілка об'єднань громадян;
- релігійна організація;
- профспілка;
- об'єднання профспілок;
- благодійна організація;

- об'єднання співвласників багатоквартирного будинку;
- орган самоорганізації населення;
- творча спілка (інша професійна організація);
- кредитна спілка;
- кооперативи [8].

Неурядовий (третій) сектор вужчий за поняття «сукупність організацій ГС». Оскільки він містить у своєму складі тільки тих гравців (НУО), основною метою діяльності яких є розбудова ГС і діяльність яких не зводиться до забезпечення інтересів невеликої групи людей.

Саме поняття «третій сектор», або «неурядовий сектор» в аспекті визначення позбавлено конкретики. Так, багато дослідників вживають поняття НС як синонім ГС або громадської організації (далі – ГО).

Наголошено на проблемі нестабільності поняття «громадська організація» і пропонується використовувати як синонімічні поняття такі визначення: неурядова, недержавна, громадська, некомерційна, неприбуткова організація [23].

Світовий банк дає таке визначення неурядових організацій (власне, їхня сукупність і є саме неурядовий сектор у нашому розумінні): «неурядові організації – це приватні організації, які ведуть діяльність із полегшення страждань, відстоювати інтереси малозабезпечених груп населення, захищати навколишню середу, надавати базові соціальні послуги окремим особам чи розвитку спільноти» [83].

В тому ж документі експерти Світового банку наголошують, що одним із головних визначальних факторів для НУО є ціннісна орієнтація, некомерційний статус та волонтерство. Хоча вже наприкінці 1990-х міжнародна організація визнала, що сектор НУО починає ставати професійною галуззю.

Важливою характеристикою ОГС є їхня «неурядовість». Тобто кінцевою метою створення та діяльності ОГС є не отримання влади, управління державою чи адміністративно-територіальною одиницею. Тому,

використовуючи термін «неурядова організація», наголошують, що у своїй діяльності та цілях організація ресурсно– чи ідеологічно вільна від впливу політичних сил.

Узагальнюючи підходи до трактування понять «неурядовий сектор» та «неурядова організація», дослідники наводять найбільш поширені, на їхню думку, тлумачення:

- НУО як інструмент та канал залучення зовнішнього фінансування в країни з низьким рівнем розвитку та доходів;
- НУО як засіб забезпечення власних потреб та виведення іноземних коштів з-під оподаткування. Такі висновки робляться через відсутність підзвітності НУО перед владою;
- НУО як каталізатор організації населення за участю у масових акціях;
- НУО як ефективніший постачальник послуг населенню, ніж держава [31].

Неурядовий сектор є сукупністю інтересів, мотивів, способів діяльності та взаємовідносин організацій ГС, які на основі саморегулювання утворюють відокремлену систему посередництва між органами державної влади та суспільством, що є полем їх професійної діяльності. На рис 1.1 дається соціально–політична площина, де НС перебуває між населенням та державою як частина ГС.

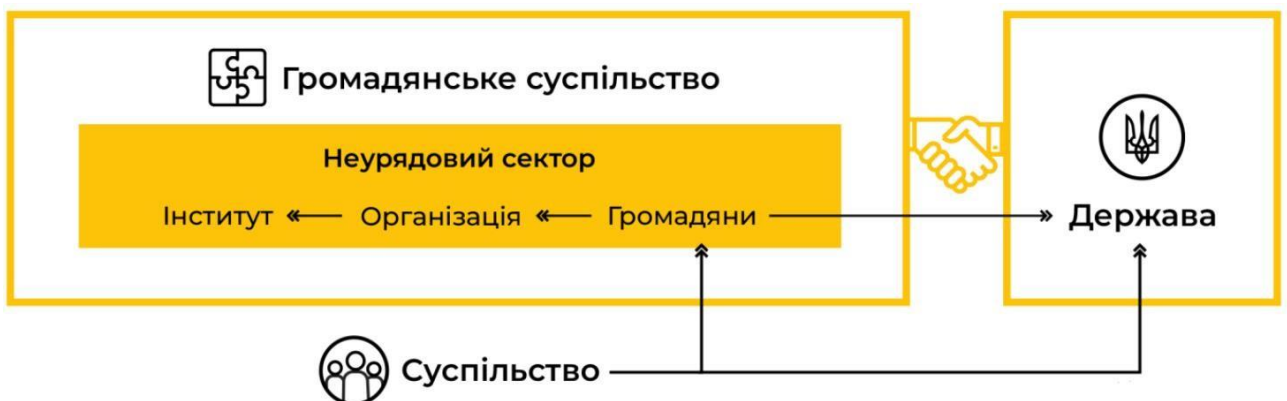

Рис. 1.1. Місце неурядового сектора в системі суспільно–політичних відносин

Примітка. Складено автором.

На основі визначення понять «інститут», «інституціоналізація» та «неурядовий сектор» варто визначити як характеризується інституціоналізований третій сектор. Це дозволить встановити адекватний підхід до оцінки його можливостей у цій діяльності.

Вчені Л. Браун і Т. Френкс відзначають, що саме поняття «спроможність» дуже розпливчате. Однак у контексті вивчення інститутів сутність поняття «спроможність» вчені пояснюють шляхом зіставлення понять «поняття здібності» та «поняття здатності». Дослідники зазначають, що «поняття здібності» характеризує наявність навичок, установок та відносин, у тому числі організацій та цілих структур, у контексті виконання взятих на себе зобов'язань. Тобто це означає об'єктивну можливість вчинити необхідну дію. У той самий час «поняття здатності» відбиває стан достатньої компетентності акторів до застосування цих об'єктивних обставин і дії реальності [82].

Тобто при розгляді питання про спроможність ми маємо враховувати фактори, що впливають на можливість чи неможливість фактичного виконання дії/функції. Крім рівня компетентності, у такій ситуації доцільно також висвітлити питання контексту, в якому має відбуватися дія: наявність ресурсів, характер та обсяг завдання, рівень ухвалення рішення. про системні зміни тощо. Тому, щодо феномену спроможності слід звертатися до вивчення обох аспектів що пояснюють його.

Дещо ширше визначення інституційної спроможності НУО дає Організація економічного співробітництва та розвитку, фахівці якої характеризують інституційну спроможність як «суму організаційних, структурних та технічних систем, а також окремих компетенцій, які створюють та реалізують політику, що відповідає потребам громадськості» [82]. Тому досягнення інституційної спроможності також розглядається з точки зору досягнення кожної НУО відповідного рівня фаховості (професіоналізації), що в сукупності підсилить сектор загалом [34]. У цьому визначенні велике значення надається поняттю «організаційна спроможність

НУО», яка впливає на інституційну спроможність, але не є її центральною категорією.

1.2. Визначення та структура неурядових організацій

До неурядового сектору відносяться організації, створені на добровільній основі, некомерційні, незалежні від держави та уряду у своїй діяльності, які дбають про широкі групи бенефіціарів, які своєю діяльністю розвивають громадянське суспільство. Державний класифікатор України ДК 002:2004 [48] закріплює перелік організаційно-правових форм підприємницької діяльності, що входять до категорії «неурядова» у розділі 8 класифікатора – «громадські об'єднання, професійні спілки, благодійні організації та інші організації». До цього розділу також належать такі організації, як політична партія, релігійна організація чи профспілка, які не повною мірою відповідають характеристикам третього сектора у вузькому підході. Основним аргументом для віднесення чи невіднесення організації до сектору НУО є наявність у визначенні діяльності щодо задоволення суспільних інтересів, захисту прав та свобод людини, а також відсутність вузької цільової групи організації. Отже, за організаційно-правовою формою до сектору НУО можна віднести 3 групи організацій:

- громадська організація;
- громадська спілка;
- благодійна організація.

На жовтень 2020 р. зареєстровано близько 112 тис. організацій, що становить 8,2% всіх офіційно зареєстрованих у країні юридичних осіб [64].

З таблиці 2.1. зрозуміло, що для того, щоб НС охопив все населення країни, кожній із цих організацій необхідно працювати в середньому із 370 людьми. Водночас, цей розподіл не враховує спеціалізацію та різну спрямованість НУО.

Він також не дає уявлення про кількість НУО, які офіційно зареєстровані, але взагалі не працюють. Чисельність останніх в даний час встановити неможливо, оскільки інформація, що збирається від НУО для статистичних спостережень, по-перше, збирається тільки від ГО, а по-друге, форма цього звіту містить дані тільки про фінансування (витрати, доходи, джерела та ін.) [21]. Тому висновки про ефективність роботи ГО протягом року неможливо сформувати виходячи з результатів вивчення статистичної звітності.

Таблиця 1.1

Організаційно–правові форми неурядових організацій

Назва	Кількість (од.)	Частка (%)	Показник на 100 тис. населення (од)
Громадська організація	91460	6,6	219,3
Громадська спілка	1831	0,1	4,4
Благодійна організація	19625	1,4	47,1
Всього	112916	8,2	270,8

Примітка. Складено автором.

Залежно від мети діяльності та положень статуту організації можуть бути вузькопрофільними, наприклад, займатися лише питаннями екології чи цифрової грамотності тощо. Проте, зазвичай, ця інформація розміщується на офіційних веб-сайтах організацій (якщо вони є) та у статутних документах. При поданні податкової, бухгалтерської чи статистичної звітності НУО не вказують масштаби та напрями своєї діяльності, що суттєво ускладнює облік та класифікацію НУО за цим принципом [38]. Дослідники університету Дж. Хопкінса ділять організації неурядового сектора на 12 груп за критерієм їхньої спрямованості [60]:

1. культура та відпочинок;
2. дослідження та освіта;
3. охорона здоров'я;
4. соціальні послуги;

5. довкілля;
6. розвиток спільноти;
7. захист прав, адвокації та політичні організації;
8. волонтерство;
9. міжнародні;
10. релігійні;
11. бізнес та професійні асоціації;
12. інші.

Українські дослідники обмежують класифікацію 10 групами. Групи 4, 6 та 7 у більшості україномовних джерел мають назви «соціальні служби», «розвиток та житлово-комунальне господарство» та «адвокації та політика».

Розглянемо підходи до класифікації НУО, які пропонують вітчизняні вчені. Пропонується розглядати види організацій залежно від масштабу їхньої діяльності, але на відміну від досить популярного поділу на регіональні, національні та міжнародні доцільно застосувати розширений поділ, а саме виходячи з рівня вирішення завдань:

- людини;
- родини;
- установи/групи людей;
- території (мікрорайон);
- адміністративно-територіальної одиниці (місто, село);
- держави;
- кількох держав [6].

За цим поділом класифікувати все НУО дещо складно, оскільки більшість організацій орієнтовані діяльність не у масштабах території, а масштабах цільової аудиторії. Тобто люди без прив'язки до місцезнаходження самої НУО або місцезнаходження людей, які є бенефіціарами. У ряді випадків вдається чітко встановити належність організації до тієї чи іншої групи. Наприклад, у тих випадках, коли йдеться про діяльність організацій, спрямованих на освіту сільської молоді, можна одразу намітити

територіальний ореол роботи такої НУО – село. Однак найчастіше буває складніше встановити географію діяльності. Наприклад, організації, які працюють у сфері захисту права і свободи.

У цьому випадку НУО може бути в маленькому місті, але надавати послуги та консультації людям з інших міст, регіонів і навіть нерезидентам або особам без громадянства. При цьому предметом захисту будуть не обов'язково права конкретної людини, а можливо, навіть усього народу (як, наприклад, НУО, які займаються захистом прав ромів).

Інші дослідники виділяють 5 видів НУО залежно від мети їх створення та діяльності:

- організації взаємодопомоги та соціальної спрямованості;
- організації за інтересами;
- суспільно-охоронні організації;
- правозахисні організації;
- інфраструктурні [27].

На думку іншого дослідника, сучасні організації, що діють в Україні, можна розділити на 5 типів залежно від справжньої мети їх діяльності:

- припартійні ГО (діють в інтересах політичної сили);
- іміджеві ГО (робота на імідж того, хто фінансує організацію);
- «грантоїди» (організації, які працюють з метою збагачення вузького кола людей);
- «диванні» (створюються з конкретною політичною або комерційною метою);
- професійні (ГО, які об'єднують юристів, медиків; захищають інтереси визначеного кола людей і перебирають на себе функції профспілок) [10].

У цю систему не можна помістити НУО, що реально існують і діють сьогодні в Україні. Насамперед це волонтерські рухи, організації, що надають соціальні послуги населенню (тимчасове житло, догляд за літніми та дітьми тощо), правозахисні організації, які далеко не завжди є профспілками юристів

НУО, що працюють у сфері сортування та переробки відходів, освіти та перепідготовки дорослих та ін.

Автори посібника «Роль неурядових організацій у становленні правозахисного руху» виділяють лише три типи організацій, виходячи з мотиву та методу їх діяльності, та зазначають, що в Україні діють такі НУО:

1. Дослідницько-консалтингові (консультаційні) НУО. Орієнтовані на наукові дослідження, консультації та поширення інформації серед осіб, які приймають рішення, та широкого загалу. Більшість цих НУО є громадськими або приватними аналітичними центрами, які здійснюють певні проекти, видають наукові публікації, проводять конференції та семінари, співпрацюють із засобами масової інформації.

2. Лобістські НУО. Зосереджують свою діяльність на захисті чи протидії певним політичним курсам, які проводять уряди або міжнародні організації. Вони привертають увагу засобів масової інформації для тиску на уряди та використовують міжнародні форуми для розголосу своїх позицій.

3. Посередницькі НУО. Надають мережеві послуги. Вони встановлюють контакти всередині країн та на міжнародній арені та поширюють інформацію з важливих для них питань [71].

Ця класифікація найбільш об'єктивно відбиває поділ НУО.

Більшість НУО (громадських об'єднань та організацій) займаються проведенням аналітичних, а не наукових досліджень. Насамперед це пов'язано з необхідністю пошуку рішень конкретних питань, а не глибоких досліджень. Саме тому в Україні та світі формується пул НУО, які позиціонують себе як аналітичні центри. Лобістські НУО доцільніше перейменувати на адвокатські, враховуючи, що неурядовий сектор не веде лобістську діяльність, а лише відстоює інтереси своїх бенефіціарів [73]. Посередницькі організації, що спеціалізуються на наданні послуг, доцільно визначати категорією сервісних організацій. Тому доцільно поділити сектор НУО на три типи організацій: аналітичні; адвокаційні; сервісні.

Дослідники формують систему координат, що ілюструє та характеризує структуру недержавного сектора у трьох найважливіших аспектах:

1. Сфера (які проблеми та галузі охоплює діяльність НУО).
2. Діяльність (які втручання та методи роботи використовують НУО для досягнення результатів).
3. Масштаб (наскільки широка аудиторія бенефіціарів, які мають користь від діяльності НУО).

За цими трьома аспектами побудована система координат, на якій розташовуються три підходи до класифікації НУО:

- за сферою діяльності (вісь Y);
- за способом діяльності (вісь X);
- за масштабом (вісь Z).

Таким чином, у системі координат ми можемо розмістити як кожен окрему НУО, так і їхню сукупність, наприклад, НУО міста чи країни (рис. 1.2).

Рисунок 1.2. Структура типологізації НУО

Примітка. Складено автором.

На рисунку 2.1 окреслено простір правового поля навколо системи, оскільки НУО, як та інші суб'єкти суспільно–політичних відносин, мають діяти у межах законодавства.

Відповідно, можуть бути групи організацій з різними наборами трьох визначальних критеріїв, але можуть одночасно поєднувати інші, допоміжні. По кожній координаті (критерію) виділено свою компетенцію, яка є визначальною у розвитку організації у тій площині, де вона функціонує. Отже, для побудови такої системи координат насамперед має бути сприятливе правове поле, що дозволяє НУО вільно діяти та виконувати свої функції. У сприятливому правовому полі виділяють 4 види спроможності, у тому числі 3 наклалися на виведені вісі, а четвертий визначався як атрибут системи загалом.

Тому сфера діяльності відповідає аспекту організаційної (професійної) спроможності. Тобто, наприклад, для того, щоб організація могла виконувати роботи в галузі екології, вона повинна насамперед мати колектив фахівців, які є професіоналами в галузі екології.

Фінансові можливості організації відповідають напрямку діяльності. Тому що обсяг фінансування, який необхідно залучити для проведення адвокації або надання послуг, а також вибір джерел фінансування, з якими розвивати співпрацю, залежить від виду роботи, що проводиться НУО.

Ефективність НУО – у встановленні партнерських відносин та вплив на прийняття рішень на рівні керівництва, компетентного вирішувати конкретне питання, над яким працює організація.

Останнім компонентом, що характеризує всю сукупність (сектор), а не кожну окрему організацію, є коаліційна спроможність – здатність НУО співпрацювати та підтримувати стійкі партнерські відносини з іншими НУО в країні та світі.

Початок повномасштабної війни спричинив значне збільшення кількості активних громадян. Але найголовніше в цьому процесі — це усвідомлення того, що щось залежить особисто від мене, я особисто можу зробити свій

внесок у зміну ситуації на краще. На відміну від росії, де доводиться війною займатися армії та уряду, а пересічних громадян це практично не стосується, в Україні ситуація зовсім інша.

Волонтерство. З перших днів війни волонтерством стали займатися практично всі – у гуманітарних штабах, патрулюванні території, завантаженні та розвантаженні машин з гуманітарною допомогою, плетінні сіток, випіканні хліба та сотнях інших волонтерських ініціатив. Ми нарешті почали розуміти, що зміни залежать від кожного з нас. Кожен із нас несе відповідальність за те, що зроблено чи навпаки – не відбулося. Після нашої перемоги ця якість не повинна випаруватися. Ми повинні продовжувати відповідати за те, що робиться в нашому будинку, дворі, районі, громаді, Україні. Ми маємо продовжувати змінювати те, що нам не подобається.

Пожертви чи донати. Якщо щось дійсно цінне для вас, скільки ви можете пожертвувати заради цього? Перемога є надзвичайно цінною для українців, тому ми можемо зібрати кілька мільйонів доларів на день і купити супутник. Війна «вимиває» кошти пересічних мешканців із божевільною швидкістю, проте це не заважає нам чи не щодня робити пожертвування до ЗСУ.

Ми не повинні втрачати і цієї звички – жертвувати навіть після перемоги на ті ініціативи, які нам справді цікаві. Змініть свою спільноту на краще за допомогою власної гривні.

Війна – це найстрашніше, що може статися з країною. У процесі боротьби ми стаємо сильнішими, формуємо нові сенси, робимо висновки. На перший погляд, ослаблений громадський сектор трансформується та стає сильнішим.

Сьогодні в Україні діє великий громадянський фронт, який закриває нагальні запити, допомагає людям, які встигли евакуюватися та тим, хто залишаються у зонах бойових дій, надає їм гуманітарну, юридичну та психологічну підтримку. Підвищується ініціатива небайдужих, розуміння того, що роботу можна і потрібно вести більш ефективно, спонукає активістів реєструвати свої громадські організації.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз основних етапів еволюції правового середовища для громадянського суспільства в Україні

З проголошенням у 1991 році державної незалежності України суттєво змінилися політико-правові умови існування та розвитку громадянського суспільства. У 1991–2004 роках було закладено законодавчу базу для діяльності організацій громадянського суспільства в Україні: прийнято основні закони, що регулюють функціонування організацій громадянського суспільства, а саме: «Про органи самоорганізації населення», «Про об'єднання громадян», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про благодійність та благодійну діяльність», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про організації роботодавців» тощо.

Помаранчева революція 2004–2005 рр. стала важливим етапом у становленні ГС у різних його проявах, включаючи формування соціального капіталу та горизонтальних неформальних мереж, практики солідарності та мобілізації [62]. Зростання ролі ГС як агента соціальних змін вплинуло на характер державної політики щодо громадянського суспільства. Подальший розвиток законодавства у цій сфері здійснювався у напрямку спрощення процедур реєстрації ГС, створення необхідних правових умов для розвитку неприбуткових представницьких установ та захисту інтересів органів місцевого самоврядування.

Поліпшення юридичного супроводу діяльності ГС у період з 2005 по 2013 роки допомогли закони «Про асоціації органів місцевого

самоврядування», «Про волонтерську діяльність», а також спрощення реєстрації, скасування територіальних статутів благодійних організацій, запровадження порядку проведення конкурсів державного фінансування громадських об'єднань. Окрім законодавчих змін, спрямованих на посилення діяльності СГС, одним із пріоритетів реформування нормативно-правової бази СГС у цей період є забезпечення державою інструментів впливу на громадські організації у реалізації публічної політики. У 2007 році уряд України спільно з ІНС вперше прийняли документ про взаємодію. У ньому чітко визначено основні напрями вдосконалення законодавства щодо їх діяльності [57].

Згодом було запроваджено громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади через рішення уряду. Детально описано порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. Зокрема, розширено каталог тем для публічних консультацій. Закон «Про доступ до публічної інформації» покликаний забезпечити прозорість та відкритість органів державної влади та органів місцевого самоврядування в управлінні публічними ресурсами. Він створив механізми реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року встановлені права громадського об'єднання зі статусом юридичної особи на здійснення підприємницької діяльності.

Значним для оздоровлення політико-правового середовища стало набуття чинності з 1 січня 2013 року нового Закону України «Про громадські об'єднання», який було ухвалено Верховною Радою України після тривалого експертного опрацювання та широкого громадського обговорення. Розробники цього документа спиралися на основні європейські стандарти законодавчого регулювання діяльності НУО та найкращі європейські практики.

Формальний підхід до реалізації масштабних правових норм вимагав від суспільства не сприймати їх як вияв щирого бажання побудувати партнерські стосунки між владою та громадянським суспільством. Під час Євромайдану 2013–2014 років влада продемонструвала небажання йти на компроміс із

Цивільним кодексом. 16 січня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів щодо забезпечення безпеки громадян». Це викликало ще більше хвилювання, загостривши суспільно-політичну кризу. Законодавці затвердили нововведення, які суттєво обмежили можливість реалізації громадянами конституційних прав і свобод: свободи вираження поглядів, права на мирні зібрання, свободи об'єднань і свободи пересування, чим звели нанівець принцип рівності всіх громадян перед законом. Згодом, 28 січня 2014 року Верховна Рада України своїм рішенням внесла зміни до Податкового кодексу України, на підставі яких було звужено перелік установ та організацій, які не є платниками податку на прибуток (це торкнулося Асоціації співвласників багатоквартирних будинків, творчих спілок, кредитні спілки, об'єднання юридичних осіб для виконання представницьких функцій) [56].

Після завершення Революції Гідності підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – УА) виконання її вимог стало пріоритетом для учасників. Важними напрямками реалізації завдань УА та імплементації її положень стало безпосереднє співробітництво між ІГС України та ЄС, участь незалежних громадських експертів та їх об'єднань у діяльності двосторонніх органів, утворених для інституціонального захисту дієвості УА, наближення вітчизняного законодавства (і громадянського суспільства) до відповідних європейських стандартів. Деякі положення УА передбачають залучення ОГС до конкретних напрямів секторального співробітництва [58].

Щодо основних здобутків вдосконалення правового регулювання діяльності ОГС після 2014 р. варто зарахувати зміни, які сприяли зміцненню фінансової стабільності цих організацій. З 2015 року у Податковому Кодексі України передбачено підхід до оподаткування неприбуткових установ та організацій. Вони або вважалися платниками податку на прибуток на загальних підставах або взагалі звільнялися від нього. Відповідно до Закону

України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування деяких неприбуткових організацій» від 18 березня 2015 р. № 1892, статус неприбуткових організацій відновлено для ОСББ, асоціації власників житлових будинків і житлово-будівельні кооперативи. Законом забезпечено можливість акумулювання та використання ОСББ коштів на проведення енергоефективних заходів, ремонтних робіт, благоустрою території [72].

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» від 05 березня 2015 року № 246–VIII скасувало деякі бюрократичні обмеження, що дозволило оперативно надавати волонтерську допомогу військовослужбовцям, пораненим, сім'ям загиблих, біженцям, внутрішньо переміщеним особам (ВПО), особам з інвалідністю та особам похилого віку, та іншим категоріям громадян, які потребують соціальної допомоги; уточнено терміни «волонтерська діяльність» та «волонтер».

Закон каже про те, що створені організації, що залучають волонтерів до своєї діяльності, мають право на провадження такої діяльності відповідно до положень договору з волонтером про її здійснення або без такого; роз'яснено права та обов'язки волонтерів та організацій, а також положення, як допускати волонтерів до своєї діяльності; закріпилися особливості відшкодування витрат, які пов'язані з завданнями волонтерської допомоги [41].

Слідом за ухвалою Національної стратегії сприяння розвитку ГС в Україні на 2016–2020 роки заходи щодо покращення правового забезпечення діяльності ГС стали головним завданням державної політики сприяння розвитку ГС. Впровадження системи онлайн-реєстрації громадських об'єднань зі статусом юридичної особи, скорочення конкурсних процедур державної фінансової підтримки ГС та стимулювання благодійності є суттєвими перевагами для реалізації Національної стратегії [55].

Важливі і зміни в законодавстві про проведення конкурсів для ГС. Так, у березні 2016 року затверджено нову редакцію Порядку проведення конкурсу

щодо виявлення програм (проектів, заходів), що розробляються інститутами громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка. Згідно з новим Порядком представники громадськості могли брати участь у конкурсних комісіях, а також отримали право подавати заявки на участь у проектних конкурсах до всеукраїнських та місцевих організацій. У 2018 році до Постанови Уряду № 1049 внесли низку позитивних змін. Найважливішими серед них є: поширення дії цього документа на всеукраїнські громадські організації ветеранів; зниження обов'язкового внеску учасника конкурсу до співфінансування програми (проекту, заходу) з 25% до 15%; спрощення процедури подання заявок на участь у конкурсі. Крім того, громадським організаціям ветеранів, громадським організаціям осіб з інвалідністю, молодіжним громадським організаціям та іншим громадським об'єднанням надано можливість отримувати фінансову підтримку з місцевих бюджетів для забезпечення своєї діяльності.

Кабінет Міністрів України Постановою «Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням ветеранів» вперше дозволив конкурсну підтримку проектів ветеранських організацій за рахунок коштів державного бюджету (до цього лише обмежене коло ветеранів з всеукраїнським статусом могли отримати фінансування з державного бюджету без проведення конкурсу). Також були зміни до Бюджетного кодексу України, завдяки яким місцеві організації ветеранів отримали можливість отримувати державне фінансування. Уряд України у 2020 році удосконалив механізм надання фінансової підтримки громадським об'єднанням інвалідів за рахунок коштів державного бюджету. Постанова Уряду «Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням осіб з інвалідністю» спрямована на забезпечення рівних можливостей фінансової підтримки за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів на конкурсній основі для всіх громадських організацій осіб з інвалідністю [28].

Важливою подією для практичної реалізації електронних конкурсних процедур стало ухвалення у серпні 2021 року змін до Порядку проведення

конкурсу щодо визначення програм (проектів, заходів), що розробляються ІГС, для реалізації (реалізації) яких надається фінансова підтримка. Таким чином, тимчасовим власником Платформи «Взаємодія» було визначено Міністерство цифрової трансформації, а її технічним адміністратором ДП «Дія», що належить до сфери управління Мінцифри [49].

Позитивні зміни відбулися у законодавстві щодо юридичних та фізичних осіб, які надають благодійну допомогу.

У жовтні 2016 року ВР України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень» (№ 1664–VIII). Згідно з ним плату за обов’язкове державне пенсійне страхування за послуги скасовано від надсилання благодійних текстових повідомлень.

Закон уточнює, що операції оператора зв’язку щодо перерахування коштів на благодійну діяльність за допомогою текстових повідомлень не вважаються фінансовими.

Так, було введено в обіг поняття «благодійне телекомунікаційне повідомлення», а також збір благодійних пожертв операторами зв’язку серед абонентів лише за згодою оператора та укладання договору з обраною некомерційною організацією [42].

Крім того, 6 жовтня 2016 року українські законодавці ухвалили Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для здійснення благодійних телекомунікаційних повідомлень» (№1665–VIII), яким звільнено благодійні телекомунікаційні повідомлення від податків [42].

Початком нового етапу у створенні позитивного правового середовища для ІГС стало ухвалення 27 вересня 2021 року Президентом України Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [52].

Під час підготовки проекту Стратегії Секретаріат Кабінету Міністрів України забезпечив досить високий рівень прозорості та інклюзивності. Таким

чином, більшість завдань, пріоритетів та очікуваних результатів було засновано на пропозиціях.

У новому документі державної політики, окрім актуальних проблем розвитку ГС, які не вдалося вирішити у період дії попередньої Національної стратегії (врегулювання питань інституційного забезпечення ГС, удосконалення правового забезпечення волонтерської діяльності, розвиток соціального підприємництва) враховуються нові виклики. Зокрема, одним із завдань нової Національної стратегії є створення механізмів обміну інформацією та обговорення проблемних питань, які пов'язані із безпекою діяльності представників ГС.

У першому розділі розглянуто теоретичні засади розвитку неурядового сектора загалом та в Україні зокрема. Вивчено підходи до визначення функцій та ролі НУО у житті суспільства та держави. Розглянуто основні етапи еволюції правового середовища ГС за роки незалежності України.

Неурядовий сектор є самостійним суспільно–політичним інститутом, що формується окремо від інституту держави, громадянського суспільства та спільноти, хоча й існує в тісних відносинах з кожним із перерахованих гравців, найчастіше в ролі посередника та регулятора.

Третій сектор є сукупність інтересів, мотивів, способів діяльності та взаємозв'язків ОГС, які на основі саморегулювання утворюють окрему систему соціального посередництва між органами державної влади та суспільством, що є полем їхньої професійної діяльності. Незважаючи на свою назву, він містить лише обмежений перелік організаційно–правових форм, в яких існують структури, які не керуються і не належать державі або її органам. Тому у вузькому значенні до третього сектору належать організації, які одночасно відповідають таким ознакам: існують незалежно від держави та уряду, працюють без мети отримання прибутку або влади, піклуються про інтереси та захист прав широких груп населення, працюють систематично, бенефіціарами завжди є громада.

Погляди різних дослідників на розуміння значення ролі НУО можна звести до двох загальних підходів. Третій сектор є суспільно–політичним гравцем із основною функцією посередництва між державою та суспільством. Його роль полягає у забезпеченні системних змін та реформ при захисті свобод населення. Його покликання – забезпечувати нагальні та основні потреби суспільства та, зокрема, його вразливих груп. У крайніх випадках він може виступати як альтернатива установам та органам соціального забезпечення. НУО покликане прискорити вирішення тієї чи іншої проблеми. Але він часто має потенціал та можливості взяти на себе вирішення питання у повному обсязі.

Отже, аналіз досягнень вчених, а також характерних рис діяльності НУО дозволив сформулювати визначення інституціоналізації третього сектора як способу визнання, розбудови та зміцнення стійкості правил, зв'язків та гравців в окрему сферу життя. Він діє комплексно, сповідуючи загальні цінності, переслідуючи відомі суспільно значущі цілі, зрештою створюючи єдиний інститут. Терміни «інститут громадянського суспільства» та «організація громадянського суспільства» часто використовуються як синоніми. Використання терміну інституційна спроможність є доречним для інституту громадянського суспільства або неурядового сектора в цілому, але для організації громадянського суспільства буде наближено явище організаційної спроможності. Український НС більшою мірою характеризується ознаками суспільно–політичного гравця, у той час як окремих сегментів організацій чітко виконує соціальну функцію, що спрямована на безпосередню взаємодію із населенням, виконуючи при цьому роль постачальника послуг. різних напрямів.

2.2. Оцінка нормативно-правового механізму регулювання діяльності неурядових організацій в Україні

Конституція України є основним документом, який встановлює можливість створення та діяльності неурядових організацій на території

України. Зокрема, статтею 36 передбачено: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення та захисту своїх прав та свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень встановлених законом на користь національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав та свобод інших людей» [44]. Ця стаття встановлює рівність всіх громадських об'єднань перед законом. Відповідно до ст. 37 ніхто, крім суду, не може забороняти діяльність об'єднань громадян. Загалом документ також гарантує права громадян на участь в управлінні державою та здійсненні місцевого самоврядування.

Крім цього основного акта, сьогодні в Україні прийнято низку інших законів та нормативно-правових актів, які встановлюють специфіку діяльності різних НУО та регулюють суміжні сфери суспільного життя. Насамперед, це Закон України «Про громадські об'єднання» та Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», які встановлюють правила роботи двох основних видів організацій у сфері НУО. Водночас питання про створення, діяльність та ліквідацію НУО порушується у багатьох нормативно-правових актах.

Найбільша кількість документів, що формують правове поле діяльності НУО, припадає на 2011 рік – 4 одиниці. Більшість нормативних правових актів неодноразово оновлювалися та доповнювалися після набрання чинності. Основна частка змін припадає на 2020 рік. Виходячи з цього, можна припустити, що оновлення нормативно-правової бази у сфері відбувається системно.

У цілому проаналізовані нормативно-правові акти встановлюють принципи діяльності всіх НУО країни, визначають права, можливості та їх реалізації, і навіть встановлюють обов'язки для НУО.

Тому, згідно з українським законодавством, НУО (благодійні та громадські організації та спілки) створюються на добровільній основі.

Громадяни мають право створювати чи ставати членами таких НУО на основі своїх переконань та поглядів. Чиновникам чи посадовим особам також не забороняється членство у НУО. Часто це питання окремо регулюється внутрішніми процедурами НУО, зокрема політикою щодо конфлікту інтересів. НУО може вільно обирати територію своєї діяльності, при цьому на підставі сучасного Закону «Про громадські об'єднання» у організацій більше немає обмежень на діяльність на певній території. Закон залишив за НУО право на набуття статусу «всеукраїнських» (за умови наявності відокремлених підрозділів у більшості областей України). З погляду практичної діяльності цей статус не впливає на можливість організацій, які не мають статусу «всеукраїнської», здійснювати свою діяльність на всій території країни або за її межами.

Громадські та благодійні організації створюються (реєструються) відповідно до положень Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Процес реєстрації НУО аналогічний до процесу реєстрації інших юридичних осіб або індивідуальних підприємців і не містить перешкод або бар'єрів. На сьогоднішній день для більшості випадків реєстрації або отримання реєстраційних документів вже створено відповідні онлайн-сервіси, що дозволяють здійснювати ці дії в електронному форматі, крім реєстрації громадських формувань без статусу юридичної особи – в даному випадку подання паперових документів, як і раніше, передбачено [46].

Будь-яка неурядова організація, створена відповідно до законодавства, може набути статусу неприбуткової [37]. Такий механізм дозволяє звільнити НУО від сплати податку на прибуток, що логічно для цієї категорії організацій, оскільки вони працюють без мети його отримання. Відповідно до Податкового кодексу України організація може набути статусу некомерційної за дотримання певних умов:

- зареєстрована відповідно до вимог законодавства;

- установчий документ організації забороняє розподіл отриманого доходу між засновниками, членами або працівниками;
- внесена до спеціального реєстру некомерційних організацій [40].

Процес набуття статусу некомерційної організації займає два тижні, а сама реєстрація безкоштовна. При цьому нині НУО можуть подати документи на такі дії за допомогою електронного онлайн-сервісу [37]. Тобто, працюючи в рамках законодавства та керуючись власними установчими документами, неурядові організації легко можуть набути статусу некомерційних.

Незважаючи на це, для переважної більшості НУО в Україні не передбачено спеціальних податкових знижок або пільг, які є популярним інструментом підтримки неурядових організацій в інших країнах. Наприклад, у багатьох країнах Європи поширена практика відсоткового фінансування НУО, а саме перерахування частини їх ПДФО на користь громадської чи благодійної організації на вимогу інших суб'єктів господарювання. Сьогодні такий досвід вже є у Молдові, Румунії, Угорщині, Литві, Італії, Польщі та Чехії.

В Україні є окремі знижки, які можуть отримати НУО при оренді приміщень у комунальній власності. Порядок та вартість орендної плати для НУО встановлюються рішеннями відповідної місцевої ради. Тому в різних областях та містах України така пільга реалізується по-різному. Наразі в Україні прийнято Закон «Про оренду державного та комунального майна», який переводить усі паперові торги та процедури з оренди об'єктів комунального господарства в електронний формат, а саме зобов'язує їх проводити через систему «Prozorro. Продажі», що передбачає проведення відкритого аукціону. При цьому, НУО, які мали право на субсидування орендної плати, зберегли це право. Система продовження договорів оренди без них передбачено аукціон, але коло таких організацій обмежується:

- громадські організації у галузі культури та мистецтва;
- громадські організації ветеранів із розміщення реабілітаційних установ для ветеранів;

– громадські об'єднання фізкультурно–спортивної спрямованості [53].

Більшість НУО в Україні не мають пільг щодо оренди землі, на якій розташовані їхні будівлі. Тоді як, наприклад, релігійні організації, які багато дослідників відносять до сектору НУО, згідно з Податковим кодексом України не є платниками земельного податку [40].

Українське законодавство практично не передбачає пільгової підтримки НУО, воно надає широкі можливості для отримання та залучення коштів із різних джерел фінансування. Насамперед, це отримання членських внесків та пожертвувань. Сума та зобов'язання цих пожертвувань визначаються на розсуд НУО та фіксуються в її установчих документах. Громадській організації не забороняється здійснювати підприємницьку діяльність, якщо така діяльність відповідає статуту організації та сприяє досягненню цілей, заради яких ця громадська організація була створена [69]. Тобто всі зароблені кошти громадської організації мають бути витрачені на статутні цілі та її безпосередні завдання.

НУО можуть провадити підприємницьку діяльність відповідно до законодавства України нарівні з іншими суб'єктами підприємництва. В даний час в Україні діє Закон «Про публічні закупівлі», в якому зазначено, що учасниками закупівлі можуть бути «фізична особа, фізична особа-підприємець або юридична особа – резидент чи нерезидент, у тому числі об'єднання учасників, які подали тендерну пропозицію/пропозицію або які взяли участь у переговорах у разі застосування переговорної процедури закупівлі» [43].

Ще одним дозволеним законодавством механізмом залучення фінансування НУО є соціальне замовлення. Цей метод передбачає не купівлю послуг державою, а компенсацію їх надання. Відповідно до цього механізму НУО може пропонувати державі виключно соціальні послуги на користь третіх осіб (населення). Цей механізм передбачає, що держава у ролі замовника (ОДА, орган місцевого самоврядування чи інший розпорядник бюджетних коштів) може набувати необхідні населенню відповідного регіону

соціальних послуг на конкурсній основі серед юридичних осіб та індивідуальних підприємців [54].

В Україні також створено умови для фінансування проектів НУО за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Такий порядок допускається як Бюджетним кодексом, так і спеціально ухваленою Постановою КМУ № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [49].

Деякі НУО в Україні мають пільги щодо бюджетного фінансування. Для їх підтримки щорічно у Державному бюджеті України передбачено окремі бюджетні програми, які передбачають фінансування діяльності таких організацій протягом бюджетного року. Підставою для такого фінансування є Бюджетний кодекс України [4].

При цьому списки НУО, які можуть одержати підтримку з бюджету, встановлюються КМУ та не включають процедури конкурсного відбору. Наприклад, Законом України «Про Державний бюджет» на 2022 рік затверджено 5 бюджетних програм, перерахованих у таблиці 2.1, які передбачають отримання бюджетних коштів визначеними НУО. Фінансування всіх 5 програм було збільшено порівняно з минулим.

Аналогічні витрати можуть здійснюватися з місцевих бюджетів відповідно до потреб адміністративно-територіальної одиниці, але за тими ж галузевими напрямками діяльності НУО: спорт, культура, організація ветеранів та інвалідів. Однак зібрати та розрахувати статистику такого фінансування практично неможливо через велику кількість місцевих бюджетів та бюджетів ОТГ, а також динамічність бюджетного процесу.

Державний бюджет України також включає до своєї структури Державний фонд регіонального розвитку, кошти якого спрямовуються на реалізацію інвестиційних проектів соціально-економічного розвитку регіонів.

Такі проекти реалізуються на основі співфінансування з державного та місцевих бюджетів.

Таблиця 2.1

Фінансування НУО коштами Державного бюджету України у 2022 році

Розпорядник коштів	Назва бюджетної програми	Обсяг фінансування (тис. грн.)
Міністерство у справах ветеранів	Фінансова підтримка громадських об'єднань ветеранів на виконання загальнодержавних програм (проектів, заходів), заходи з відвідування військових поховань і військових пам'ятників та з відзначення святкових, пам'ятних та історичних дат.	8 560,20
Міністерство соціальної політики	Фінансова підтримка громадських об'єднань осіб з інвалідністю	91 426,00
Міністерство молоді і спорту	Здійснення заходів державної політики з питань молоді та державна підтримка молодіжних та дитячих громадських організацій	124 896,50
Міністерство молоді і спорту	Фінансова підтримка громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування	68 511,50
Міністерство культури та інформаційної політики	Здійснення культурно-мистецьких заходів національними творчими спілками та Всеукраїнським товариством «Просвіта»	94 342,10
Всього		387736,30

Примітка. Складено автором на основі.

При цьому НУО, які працюють у регіонах та зацікавлені у їх розвитку, можуть не лише виступати одним із співвиконавців/підрядників у реалізації проектної діяльності, а й брати участь у формуванні політики регіонального розвитку. Зокрема, Постановою КМУ від 18 березня 2015 р. № 196 [13] передбачено, що до складу комісії з відбору регіональних інвестиційних проектів у регіоні, крім представників органів державної влади, можуть входити також представники громадських об'єднань, до сфери яких входять питання регіонального розвитку, а також незалежні експерти.

Крім того, правове поле не обмежує участь НУО у проектах, що підтримуються міжнародними донорськими та фінансовими організаціями. Так, наприклад, НУО можуть бути одержувачами та/або виконавцями проектів міжнародної технічної допомоги самостійно або у партнерстві з

органами влади [30]. Також законом не заборонено залучати НУО до реалізації програм та проектів, які Україна реалізує за рахунок кредитних коштів урядів інших країн та міжнародних фінансових організацій.

Можливість НУО бути виконавцями державних та регіональних цільових програм закріплена у Законі України «Про державні цільові програми» та в рішеннях органів місцевого самоврядування. Зокрема, Закон визначає, що виконавцями таких програм можуть бути організації незалежно від форми власності, які обираються замовником для реалізації заходів програми за результатами конкурсу [45]. Аналогічний механізм діє місцевому рівні, де цільові регіональні програми реалізуються з допомогою коштів місцевих бюджетів [12]. Виконавцями кожного з них потенційно можуть бути НУО, бізнес та комунальні структури, що забезпечує їхню міжгалузеву взаємодію.

Способів та інструментів у НУО впливати на формування політики та змінювати її в Україні є досить багато.

Громадські ради є одним із основних інструментів участі громадськості, і зокрема, НУО у процесі формування державної політики. Сьогодні визначено, що громадська рада є обов'язковим елементом, який має бути створений за кожного органу виконавчої влади. Це рішення встановлено Постановою КМУ №1387 у 2004 році. Сьогодні ця постанова в Україні вже не діє, натомість діє інша – № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Ця постанова, на відміну від попередньої, містить ширший перелік питань, які мають бути винесені на громадське обговорення, зокрема, до них належить обговорення проектів НПД, які:

- стосуються конституційних прав, свобод та обов'язків громадян;
- зачіпають життєво важливі інтереси громадян, особливо тих, на яких впливає стан довкілля;
- передбачають запровадження регуляторної діяльності в конкретній сфері;

- визначають стратегічні цілі, пріоритети і завдання у відповідній сфері державного управління (включаючи проекти державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішення щодо їх реалізації);
- зачіпають інтереси органів місцевого самоврядування та здійснення повноважень місцевого самоврядування, переданих відповідними радами органам виконавчої влади;
- визначають порядок надання адміністративних послуг;
- стосуються правового статусу громадських об'єднань, їх фінансування та діяльності;
- передбачають надання пільг або встановлення обмежень для компаній та державних установ;
- стосуються об'єднань юридичних осіб та закріплених ними майнових прав, майнових прав фізичних осіб, імен (псевдонімів) фізичних осіб, дат пам'ятних і святкових дат, назв і дат історичних подій;
- відносяться до видатків бюджетних коштів (звіти головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік) [47].

Громадські слухання – це наступний інструмент, який НУО може використовувати у своїй діяльності для зміни тієї чи іншої політики. Цей інструмент використовується на регіональному рівні, зокрема, забезпечує участь громадян у місцевому самоврядуванні. Таким чином, основні аспекти громадських слухань визначено у Законі України «Про місцеве самоврядування», який загалом, крім ухвали, не дає жодної конкретики щодо використання такого інструменту. Натомість у ст. 13 цього Закону визначає, що: «Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади» [51].

Громадська експертиза є одним із видів участі НУО у формуванні політики. При цьому цей інструмент передбачає ініціативу з боку НУО, а не державного органу. Документом, який узаконює та встановлює правила проведення громадської експертизи, є Постанова КМУ № 976 «Про

затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади». Відмінність цього механізму від консультацій чи слухань полягає у тому, що результатом громадської експертизи має бути висновок про повноваження органу, експертиза якого проводилася, та рекомендації щодо усунення недоліків чи вдосконалення роботи органу. Тобто організація, яка ініціювала проведення експертизи, повинна, по-перше, бути професіоналом у тій галузі, в якій працює відповідний орган, а по-друге, вона повинна ретельно вивчати всі матеріали, що надходять до неї від органу, з метою вироблення дієвих та реалістичних рекомендацій на основі результатів експертизи. Положення передбачає, що за відсутності пропозицій від НУО за результатами експертизи вона вважається такою, що не відбулася [50].

Серед іншого, серед прав/можливостей, які закріплені законодавством та можуть бути використані НУО в Україні, слід також згадати можливість участі НУО та представників ГС у консультативно-дорадчих органах, використовувати механізми електронних петицій, мати доступ до публічної інформації та документів органів влади, відвідувати засідання колегіальних органів, надсилати запити та звернення до розпорядників інформації тощо. Весь цей спектр інструментів загалом направлений на залучення організацій ГС до участі в управлінні державою та вирішенні різних соціально значущих для населення питань.

Не менш важливим питанням є системний підхід до розвитку третього сектора та стратегічних напрямів його розвитку, оскільки це питання є одним із ключових аспектів інституціоналізації НУО.

Основним документом, що закріплює наміри держави щодо сектору НУО, на сьогоднішній день є «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». Реалізацію такого документа, розраховано на 2021–2026 роки.

Сама Стратегія поділена на такі підгрупи:

- забезпечення ефективних процедур участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики на республіканському та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення;

- створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів ГС;

- стимулювання участі ІГС у соціально-економічному розвитку України;

- створення сприятливих умов для міжгалузевого співробітництва [52].

Кожен із напрямків передбачає низку завдань, а також відповідні їм очікувані результати, які мають бути досягнуті в результаті реалізації стратегії.

У другому розділі було вивчено структуру Національних зборів та її складові, а також проаналізовано нормативно-правову базу діяльності НУО.

Правове поле, в якому діють НУО, є їх можливістю чи обмеженням для розвитку всіх певних спроможностей та інституціоналізації. Правове середовище для розвитку фінансових, коаліційних та комунікаційних можливостей третього сектору сприятливе, незважаючи на деякі спроби держави запровадити правила спотвореної підзвітності.

Основним нормативним актом діяльності НУО є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, яка стала продовженням аналогічного документа попереднього п'ятиріччя. Участь представників галузі на всіх етапах її реалізації є гарною практикою, що дозволила врахувати, зокрема, специфіку розвитку галузі у напрямі підвищення комунікативних та фінансових можливостей, а також розширити галузі нормативно-правового забезпечення. Найбільша кількість змін, які планується внести у правове середовище у ході реалізації чергової стратегії, відноситься до спрямування «Забезпечення ефективних процедур участі громадськості при формуванні та реалізації державної, регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення».

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

3.1. Напрями удосконалення інституалізації неурядових організацій через коаліційну спроможність

Окремі НУО можуть сприяти розвитку спільнот: боротися з незаконними спорудами у місті; збудувати притулок для тварин; надавати юридичну допомогу незахищеним верствам населення та інших. Їх практика задовольняє певну потреба місцевого населення і має позитивний характер. Якщо говорити про глибокі системні зміни, про реформи, про те благо, яке отримає значна частина населення, найчастіше йдеться про об'єднання НУО. Вступаючи в коаліції та союзи, НУО стають більш мобільними та експертними, оскільки, по-перше, збільшують радіус своєї інформаційної діяльності та взаємодії з населенням, по-друге, отримують доступ до вузьких фахівців із різних НУО, здатних розвивати комплексні рішення та пропозиції.

Вивчення коаліцій та коаліційного потенціалу щодо НУО не є популярним напрямом у вітчизняній літературі. Як зазначає один з українських дослідників, «громадські об'єднання та ініціативи залишаються поза політикою доти, доки вони не прагнуть завоювати та утримати владу» [33]. Говорячи про об'єднання організацій третього сектору, автор використовує для них термін «об'єднання», тим самим відрізняючи їх від коаліцій, які існують і чинні в політиці. Навпаки, дослідження зарубіжних вчених показують, що феномен коаліційних утворень та мереж серед НУО та за участю НУО у західних країнах з початку 1990-х рр. є окремим предметом дослідження. Особливий інтерес для вчених викликають коаліції та спілки третього сектору, що утворюють окремі глобальні організації мережі.

Принципова відмінність партійних коаліцій від коаліцій НУО не заперечує існування останніх саме у формі коаліції.

Коаліція (від латинського *coalitio* – союз), згідно з визначенням, даним у Кембриджському словнику, може означати кілька явищ, зокрема, «групу людей чи організацій, які працюють разом для досягнення спільної мети» [80]. Трохи більш конкретно визначення можна знайти у іншому англomовному словнику: «коаліція - це група, куди входять люди з різних політичних чи соціальних груп, котрі співпрацюють у межах спільної мети» [81].

Тобто із самого поняття коаліції не випливає, що це союз, який виникає серед носіїв владних повноважень. Американський дослідник Е. Фогарті визначає коаліції у сфері політичних та міжнародних відносин як «групу людей, обмежених у часі та масштабах та координуючих спільні дії для досягнення спільної мети» [67]. При цьому дослідник наголошує, що в умовах створення коаліції кожен її учасник стане індивідуальним гравцем. Об'єднання необхідно лише з тієї причини, що загальна мета не може бути досягнута з якихось причин гравцями поодиночі.

Говорячи про третій сектор як про «посередника» між суспільством та державою, треба визнати, що існує низка проблем, які сектор не може вирішити самостійно. Наприклад, питання забруднення навколишнього середовища, бідності, епідемій, корупції та ін. Подібні проблеми вимагають відповіді з боку держав: включення їх до пріоритетів національної політики, забезпечення фінансування та розробки нормативно-правової бази діяльності. З іншого боку, міжнародні НУО вже сьогодні мають потужну мережеву структуру і можуть чинити тиск на офіційні уряди країн, що розвиваються, за допомогою фінансових вливань у розвиток цих країн [68].

Взагалі, існує безліч підходів до розуміння поняття коаліції в політичній науці. Об'єднуючим чинником для переважної більшості використовуваних дослідниками визначень і те, що коаліція існує лише за наявності спільної мети; поведінка та дії учасників коаліції повинні відповідати спільним цілям та діям партнерів; припинення існування коаліції – закономірне явище, яке не має негативного забарвлення.

Більшість дослідників визнають позитивний аспект коаліційної роботи та об'єднання зусиль та ресурсів. Причина виникнення тієї чи іншої коаліції в галузі визначається критичною важливістю деяких ресурсів, які організація намагається контролювати або шукати у співпраці з тими, хто може їх надати [78].

З точки зору інституціоналізації не можна залишити без уваги коаліційну складову, оскільки практика роботи НУО в коаліціях, партнерствах і союзах зараз широко використовується в Україні та світі. Крім того, коаліція як окремий суб'єкт підвищує ефективність виконання функцій, покладених на неурядовий сектор.

Відстежуємо динаміку об'єднання НУО у коаліцію.

Рис. 3.1. Динаміка об'єднання НУО у коаліції у розрізі років

Примітка. Складено автором.

З рис. 3.1 видно, що сплеск формування коаліцій припав на 2017 рік. Майже третину об'єднань було створено цього року. При цьому 9 із 12 коаліцій є регіональними коаліціями Реанімаційного пакету реформ, тому різке збільшення їх кількості у 2017 р. пов'язане насамперед із початком роботи з розвитку регіональних коаліцій [15].

Незважаючи на активну діяльність та участь у коаліціях, не всі НУО мають власні веб-сайти, найчастіше інформація про НУО розміщується

виключно на сторінці у Facebook без зазначення географії діяльності. Розглянемо докладніше, як діяльність коаліцій розподіляється територією України (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розподіл коаліцій НУО у розрізі регіонів

Регіон України	Кількість коаліцій (од.)	з них в межах регіону (од.)	з них міжрегіональних (од.)
АР Крим	2	0	2
Київ та Київська область	14	3	11
Вінницька область	9	0	9
Волинська	8	2	6
Дніпропетровська	11	1	10
Донецька	9	1	8
Житомирська	7	1	6
Закарпатська	7	0	7
Запорізька	8	0	8
Івано-Франківська	11	1	10
Кіровоградська	12	1	11
Луганська	9	1	8
Львівська	10	0	10
Миколаївська	7	0	7
Одеська	10	0	10
Полтавська	10	0	10
Рівненська	11	1	10
Сумська	9	1	8
Тернопільська	8	1	7
Харківська	15	5	10
Херсонська	10	1	9
Хмельницька	10	0	10
Черкаська	13	3	10
Чернівецька	7	0	7
Чернігівська	9	0	9

Примітка. Складено автором.

З таблиці 3.1 видно, що найбільша кількість коаліцій зафіксована у Харківській, Київській та Черкаській областях. Найменша кількість коаліцій у регіоні – 7, що є досить високим показником, оскільки свідчить про об'єднання зусиль НУО для вирішення як мінімум семи соціальних проблем. Водночас розподіл коаліцій за принципом їхньої дислокації показує, що НУО більш схильні до міжрегіональних коаліцій, ніж до об'єднань усередині регіону. З таблиці видно, що місцеві коаліції НУО популярні у тих же регіонах, які є

лідерами за їхньою загальною кількістю, а саме у Харківській, Київській та Черкаській областях. При цьому в 11 регіонах регіональних коаліцій взагалі не зафіксовано.

Грунтуючись на інформації про мету та/або місію коаліцій, їх можна класифікувати за загальними напрямками роботи. Найбільша кількість міжрегіональних коаліцій займається питаннями захисту прав населення чи окремих груп (наприклад, інвалідів) – 5 об'єднань; було створено по 3 коаліції для роботи у напрямках розвитку ГС загалом (освіта, політична участь та ін.) та у сфері охорони здоров'я (пропаганда вакцинації, боротьба з епідемією ВІЛ). По дві коаліції працюють у напрямку громадського контролю за використанням бюджетних коштів та енергетичної політики. Одна з коаліцій НУО – ромська, її діяльність спрямована на захист прав та допомогу цій національній меншості. Ще одна – об'єднує НУО, які надають соціальні, медичні, юридичні та інші послуги жертвам тортур.

Ефективність коаліцій НУО залишається актуальним питанням. Враховуючи, що кожна окрема коаліція створюється та об'єднується виходячи із власних цілей – взаємодопомоги, обміну ресурсами чи поширення власної діяльності, ефективність її існування є індивідуальним показником.

Союзи, які продовжують існувати після того, як їх початкові цілі були досягнуті, або ті, чия мета складна та довгострокова, згодом починають вимагати адміністрування, спільного планування та координації, а отже, і ресурсів. Тому актуальною є і проблема життєздатності самих коаліцій. Основні перешкоди, які нині існують для функціонування коаліцій НУО: відсутність фінансової підтримки; неузгодженість діяльності членських організацій; недостатній рівень експертизи учасників НУО; слабка поінформованість НУО та громадян про переваги коаліційної форми співробітництва та ін. [35]. Більшість проблем вказує на те, що коаліційний підхід серед українських НУО все ще перебуває у зародковому стані. Організації створюють альянси, але водночас є проблемні моменти, які ці

альянси мають вирішувати. Отже, сьогодні перспектива розвитку коаліційного потенціалу неурядового сектору має широкий простір для розвитку.

3.2. Запровадження комунікаційно-організаційного механізму функціонування неурядових організацій

Спроможністю, що впливає на інституціоналізацію сектора та клімат у державі загалом, є комунікації між сектором НУО та державою. Для характеристики комунікативної спроможності українських НКО візьмемо такі показники:

- відкритість центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) для НУО, доступність та повнота інформації для організацій про інструменти участі у прийнятті рішень;
- систематичне використання ЦОВВ різних інструментів взаємодії з населенням;
- участь НУО з власної ініціативи у діяльності ЦОВВ та формуванні політики;
- конструктивність НУО у діях, пропозиціях та рішеннях.

Комунікаційна спроможність розглядається як якість сектора, що залежить від виконання однієї з основних функцій НУО – участі у розробці та прийнятті рішень у взаємодії з державою.

Способи комунікації між третім сектором та державою можна розділити на 4 рівні: інформування; консультування; діалог; партнерство [20].

Кожен із цих рівнів має свої цілі. Досягнення вищого ступеня – партнерства – відбувається шляхом поступового проходження всіх попередніх щаблів. При цьому всі виділені рівні комунікації мають різний зміст для держави та НУО.

При вивченні комунікаційної спроможності третього сектора необхідно враховувати не лише показники того, наскільки держава взаємодіє з

громадськістю, а й показник того, наскільки самі НУО готові брати участь у цій взаємодії та вивести спілкування на рівень партнерства.

Дослідники процесів децентралізації в Україні наголошують на двосторонньому характері комунікації. При цьому приділяючи велику увагу аспекту ієрархії комунікативних процесів та організації взаємодії між структурами місцевого самоврядування та спільнотами.

Так, розглядаючи загальноприйняті моделі комунікації влади та суспільства, зазначається, що бажані для України два варіанти моделей комунікації: патронажна соціальна взаємодія та інформаційно-комунікаційне партнерство [14].

З рис. 3.2 випливає, що лише процес двосторонньої комунікації є основою для набуття владою легітимності та ефективності. Крім обов'язкового взаємного спілкування, важливо не забувати про аспект його ефективності. Сьогодні в Україні серед держави та третього сектору популярна декларація про партнерство. Це відповідає стратегічним напрямкам реформ у державі та створює ефект державного будівництва. Варто розібрати взаємодію НУО та держави на її складові та розглядати цей процес відповідно до ходу циклу прийняття політичних рішень. Такий підхід дозволить сформувати порядок ідеальної системи комунікацій, яка спрямована на результат, а не на процес.

Так, в одному з досліджень участі громадськості у процесі прийняття рішень на місцях фахівці проекту «Громадянин і держава: розвиток партнерства для ефективного урядування в Україні» розглядають роль НУО у комунікативному процесі через призму їхньої ідеальної поведінки у процесі циклу прийняття політичних рішень. Цикл формування політики за такого підходу ділиться на 5 етапів: формування порядку денного; розробка політики; рішення; реалізація; моніторинг [66].

Комунікаційна спроможність третього сектора залежить наполовину від держави, що забезпечує правову основу для спілкування, процедур та можливостей, і наполовину від самого сектора, який використовує ці

можливості та домагається системної зміни політики за допомогою їх використання.

Рис. 3.2. Комунікаційно-організаційний механізм функціонування неурядових організацій

Примітка. Складено автором.

Щоб ГС змогло брати участь у процесі прийняття рішень, уряд повинен мати свої власні інституційні можливості для комунікації. Така спроможність розглядається як система структури, стратегії, процесів та закономірностей, а також зацікавленість представників влади у вдосконаленні публічної політики [63].

З 2021 р. почав функціонувати урядовий портал «Громадянське суспільство та влада» [19]. Так, згідно з звітною документацією урядового порталу, протягом 2020 року органами влади було використано 6 різних механізмів громадських консультацій (не рахуючи пункту «інші»), найпоширенішим з яких є «електронні консультації». З таблиці 3.2 видно, що найбільше фактів взаємодії з громадськістю посідає обласні державні адміністрації.

Таблиця 3.2

Кількість консультацій із громадськістю протягом 2020 року

Орган	Кількість (од.)
Міністерства	1094
Інші ЦОВВ	572
ОДА	1441
Всього	3107

Примітка. Складено автором на основі [74-77].

Таблиця 3.3 показує, що найчастіше для комунікації використовують електронні консультації з населенням. Це було пов'язано із запровадженням карантинних обмежень та переведенням усіх нарад в онлайн-режим. Звідси можна припустити, що подальша електронізація взаємодії влади та громадськості позитивно позначиться на динаміці участі останньої у процесах ухвалення політичних рішень.

Таблиця 3.3

Заходи консультацій з громадськістю, проведені у 2020 році

Орган	Громадські ради й КДО	Конференції	Зустрічі	Круглі столи	Громадські слухання	Електронні консультації
Міністерства	70	39	250	16	32	642
Інші ЦОВВ	66	31	149	27	18	245
ОДА	175	66	283	55	72	618
Всього	311	136	682	98	122	1505

Примітка. Складено автором на основі [74-77].

На рис. 3.3. розглянути можливість використання засобів комунікації з громадськістю з погляду рівнів управління.

Використання інструментів консультацій з громадськістю

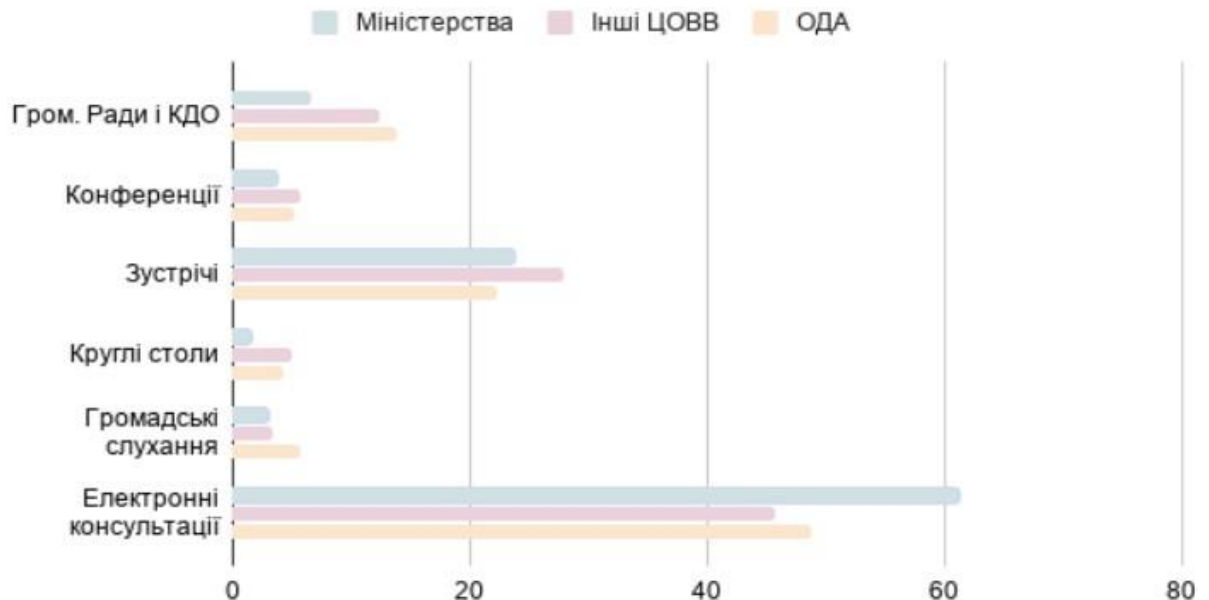

Рис. 3.3. Використання інструментів консультацій з громадськістю, (%)

Примітка. Складено автором на основі [75-77].

Таким чином, інструмент електронних консультацій виявився найбільш зручним для органів влади, незалежно від їхнього знаходження у структурі державних органів. На графіку видно, що найменш використовуваними методами взаємодії у 2020 році були круглі столи та громадські слухання. Однак однозначно стверджувати, чи характерний такий стан справ для комунікаційного середовища в цілому, чи тенденція зумовлена карантинними обмеженнями 2020 року, неможливо.

Місцеві органи влади, порівняно з центральними, частіше використовують інструмент нарад консультативно-дорадчих органів. Проведення зборів є більш характерним для ЦОВВ, за винятком міністерств. Останні найбільше використовують у своїй роботі електронні обговорення.

Влада активно використовує існуючі механізми взаємодії. Звітність зі комунікацій з громадянами регулярно збирається та систематизується Секретаріатом Кабінету Міністрів та оприлюднюється на сьогоднішній день

на єдиному інформаційному ресурсі. Однак статистичні дані не містять інформації, яка дозволила б зробити висновки щодо ефективності та дієвості вжитих заходів.

Аналіз структури комунікації з громадськістю дозволяє розділити її на 3 блоки за інформаційним підрозділом, що формуються в більшості випадків:

- громадська рада;
- громадська експертиза;
- консультації із громадськістю.

Більшість міністерств оприлюднюють нормативні акти, які виносяться на громадське обговорення, але не оприлюднюють результати таких обговорень. Ми розглянемо публікації інформації про консультації із громадськістю у 2020 році.

Аналізуючи діяльність міністерств, можна зробити два припущення:

– консультації з громадськістю відбуваються за планом, результати узагальнюються та використовуються у подальшій роботі міністерств, але інформація не публікується у відкритому доступі;

– частина консультацій з громадськістю проходить формально, інформація не систематизована і, відповідно, не враховується для формування політики і тому не публікується у відкритому доступі.

Важливим є аспект прозорості в роботі органів державної влади. Враховуючи, що більшість інформації про спілкування міністерств з громадськістю не у відкритому доступі, існує ризик того, що такі інструменти є підробленими. Залежно від змісту нормативного правового акта, що обговорюється, найбільше пропозицій виходить від фізичних осіб (особливо з питань освіти) та громадських інститутів, що перебувають у сфері впливу ініціатора консультацій [16].

Незважаючи на відсутність структурованості та ясності у питаннях організації консультацій з громадськістю, цей інструмент найбільш широко використовується для взаємодії з населенням. Інші три способи зв'язку практично не працюють. У деяких міністерствах ще є громадська рада, але

оприлюднення інформації про його роботу має хаотичний характер. Так, згідно з узагальненою звітністю про діяльність громадських рад при ЦОВВ, на кінець 2020 р. громадські ради діяли при 11 міністерствах [25]. Громадську експертизу було визначено як найменш використовуваний інструмент комунікації з громадськістю. Протягом 2020 року зафіксовано лише 2 випадки звернень на громадську експертизу Мінсоцполітики та Міністерства у справах ветеранів, перше з яких завершено протягом року. У ньому взяли участь 8 громадських організацій [17].

НУО вибудовують свою комунікацію одночасно за декількома напрямками: з органами влади, з донорами та партнерами, з бенефіціарами. Усі аспекти комунікації важливі у контексті здатності НУО виконувати функції, закріплені за сектором. Комунікативну складову необхідно розглядати в контексті вибудовування відносин не лише між НУО та державою, а й між НУО та населенням, оскільки саме останні є основними споживачами послуг та досягнень третього сектору.

Взаємини між НУО та громадянами лежать в основі ефективності діяльності НУО, оскільки відсутність комунікації між сектором та населенням суперечить меті існування НУО як явища. Таку думку підтримують і дослідники управління у громадських організаціях, які у своїх роботах доводять прямий зв'язок між відкритістю недержавних організацій та рівнем довіри до них з боку суспільства. Відповідно, вони роблять висновок, що чим більш відкритий сектор, тим більшу громадську підтримку він отримує [65].

Спроби запровадити єдині правила доброчесності для НУО робилися і на державному рівні. Ще 2002 року Євросоюз опублікував одну з версій такого документа «Основні принципи щодо статусу неурядових організацій у Європі». Україна також визнала цю позицію. Цей документ, зокрема, встановлює багатосторонню підзвітність НУО перед своїми членами, суспільством та донорськими організаціями.

Залишається актуальним питання власної потреби суспільства в інформації про діяльність НС, реального впливу такої інформації на рівень

довіри до НУО, а також якість та доступність передачі інформації від НУО споживачам. Таким чином, результати опитування громадської думки, проведеного організацією РАСТ, показують, що кожен п'ятий українець не знає жодної громадської організації чи ініціативи, яка діє в Україні. Більшість населення (понад 60%) знайомі з роботою благодійних фондів та волонтерських рухів [36]. За даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, індивідуальних підприємців та громадських організацій, організацій, які здійснюють благодійну діяльність, майже у 10 разів менше, ніж мають «громадську» форму. З 2014 року збільшилася кількість НУО, діяльність яких спрямована на ліквідацію наслідків війни для населення, зокрема роботу з вимушеними переселенцями та військовослужбовцями. У відсотковому відношенні ці види діяльності здійснювали 46% організацій. У цей же період серед НУО набув популярності напрям роботи з органами місцевого самоврядування та активна робота з реалізації принципів децентралізації на місцях. Кількість таких НУО складала близько 25%. Досить високий відсоток організацій займається також соціальними питаннями, проблемами сімейного насильства, питаннями прозорості використання бюджетних коштів та корупції, екологічними аспектами тощо [18]. Діяльність великої кількості НУО залишається інформаційно недоступною для населення. Це може бути пов'язане з відсутністю інтересу до сектора в цілому, вибором НУО неправильних каналів комунікації, відсутністю комунікаційної стратегії, недооцінкою інформаційної складової у неурядовій діяльності.

Наразі НУО недостатньо публікувати свої звіти на своїх веб-сайтах, оскільки цілеспрямований пошук громадськістю інформації про роботу НУО не є загальноприйнятою практикою. Невід'ємною частиною відкритості роботи НУО залишається ведення власного веб-сайту та його оновлення, що створює можливість для громадськості сформулювати своє ставлення до тієї чи іншої організації та, можливо, приєднатися до її діяльності.

Така тенденція характерна сьогодні не лише для НУО. Усі учасники громадської комунікації однак стають учасниками інформаційного змагання

за читацьку увагу. НУО не є винятком. У той самий час ефективність роботи багатьох НУО (наприклад сервісних організацій) безпосередньо залежить від якості комунікаційної складової, оскільки у разі важливо як інформувати населення про досягнення чи ініціативи, а й доносити до цільових груп своєчасну і зрозумілу інформацію про можливість отримання необхідної їм допомоги. Дедалі більше НУО використовують кілька каналів комунікації взаємодії з населенням. Найчастіше вибір залежить від цільової аудиторії, кожна з яких віддає перевагу окремим мережам і способам сприйняття інформації. Актуальним є питання якості, зрозумілості та практичної корисності контенту для суспільства.

Інша сторона комунікації полягає в тому, що населення в сучасних реаліях також не виявляє особливого інтересу до діяльності НУО. Нестача громадянської освіти, недооцінка розвитку «громадянства» у сучасному українському суспільстві у результаті створює розрив між НС та суспільством.

Феномен організаційної спроможності сьогодні досить вивчений. Він однаково цікавий і застосовний до організацій усіх трьох секторів: уряду, бізнесу та НУО, оскільки в основі підходу до організаційного потенціалу завжди є мета створення сильних інститутів, які колективно здатні розвивати сектор. Щодо інших аспектів інституційного потенціалу НУО (коаліційна, комунікаційна, фінансова спроможність), то організаційний потенціал є базовим. Як показує практика, НУО можуть існувати, не розвиваючи свого організаційного потенціалу, а спираючись на лідера, команду, сприятливе середовище тощо. Загалом так організація може працювати, але успішно – тільки в короткостроковій перспективі. Насправді відсутність організаційної спроможності в НУО означає, що організація перестане існувати чи виявиться у стані стагнації після першої організаційної кризи, тобто зміни об'єднуючого чинника (керівника, провідних фахівців, політичного середовища тощо).

Донорські організації, такі як ПРООН, ІСАР Єднання, МФ Відродження та ін. сьогодні займаються питаннями розвитку організаційного потенціалу НКО в Україні. Ініціативи їхніх проектів часто спрямовані на розвиток

потенціалу НУО, підвищення кваліфікації їх співробітників, встановлення відносин усередині сектора та розробку ефективних внутрішніх політик та процедур. Всі ці аспекти у взаємозв'язку впливають на здатність організацій виконувати свої функції та досягати поставленої мети, у разі третього сектора – розвивати ГС та грати одну з провідних ролей у формуванні політики [61].

Комунікаційний потенціал третього сектора є досить складним поняттям і включає як мінімум 3 напрями комунікації: з державою, з бенефіціарами і всередині сектора між партнерами. При цьому останні два напрями часто виключаються із поля дослідження. Вивчаючи ефективність комунікації сектора та держави, ми зосередилися на розгляді методів, передбачених правовим середовищем, а саме: громадських рад, громадських консультацій, громадських слухань та громадської експертизи. Як загальної для всіх ознак було виявлено відсутність механізму оцінки ефективності комунікації, інформація про результати застосування взаємодії з громадськістю найчастіше містить лише статистичні дані для звітності. У регіонах питання взаємодії з громадськістю багато в чому залежить від волі місцевих органів влади, відповідно, системи цього процесу в цілому по країні немає. Основними засобами комунікації, придатними для аналізу, є громадська експертиза та консультації з громадськістю. Участь у них третього сектора низька, як і рівень поінформованості про їх реалізацію та результати з боку влади.

Коаліційна спроможність є найперспективнішим серед НУО. Сьогодні цей інструмент взаємодії з партнерами досить часто використовується організаціями як засіб зміцнення своїх позицій та вироблення спільних рішень, які можна покласти в основу політики. Для неурядового сектору характерні недовговічні партнерства, створені задля досягнення спільної мети, тому трансформація коаліцій та його розпуск часто можуть свідчити про ефективність.

В середньому в одній області налічується не менше 7 коаліцій, проте серед українських НУО більшість об'єднань мають міжрегіональний характер та орієнтовані на зміну політики одразу в кількох регіонах чи на

національному рівні. Однак до сьогодні коаліційні спілки наголошують на організаційних труднощах, насамперед, брак ресурсів, відсутність стратегії, погано налагоджені комунікаційні зв'язки. Більшість із зазначених проблем свідчить про те, що коаліційний підхід серед українських НУО все ще перебуває у зародковому стані.

Перехід комунікацій в онлайн-режим, спричинений поширенням пандемії, вплинув на збільшення випадків взаємодії органів державної влади та НУО загалом та на поширення використання інструменту «електронна консультація» зокрема. Звітність щодо взаємодії з громадянами регулярно збирається та систематизується Секретаріатом Кабінету Міністрів та на сьогоднішній день публікується на єдиному інформаційному ресурсі. Однак статистичні дані не містять інформації, що дозволяє зробити висновки щодо ефективності та дієвості вжитих заходів.

Незважаючи на високий рівень довіри населення до НУО, переважна більшість населення нині слабо поінформована про їхню діяльність, а рівень залучення громадян до роботи НУО залишається низьким. Тенденція до пошуку інформації про роботу НУО за останні п'ятнадцять років залишається стабільною та низькою.

Організаційна спроможність є останньою з інституціональних складових, уніфікації, що найбільш важко піддається, але найбільш поширеною. Нині в Україні відома низка інструментів, що дозволяють виміряти та встановити рівень організаційної спроможності НУО. Донорська спільнота активно фінансує заходи, що мають вирішальне значення для формування організаційної спроможності, зокрема підвищення кваліфікації співробітників НУО, налагодження зв'язків усередині сектора, розробка ефективних внутрішніх політик та процедур тощо.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці прикладних аспектів щодо інституалізації неурядових організацій в Україні.

В результаті дослідження питання інституалізації неурядових організацій в Україні було вивчено теоретичне підґрунтя інституалізації неурядових організацій; окреслені основні етапи еволюції правового середовища для громадянського суспільства за роки незалежності України; розглянуті визначення та структура неурядових організацій; проаналізована нормативно-правова основа неурядових організацій в Україні; визначені комунікаційна та організаційна спроможність неурядових організацій.

Неурядовий сектор є самостійним суспільно-політичним інститутом, сформованим окремо від інституту держави, громадянського суспільства та громади. Середовище існування третього сектору обумовлене правовим полем, що є основою його нормативної інституціоналізації. Утім сформований сектор має достатньо спроможності або впливати на розмір та якість правового поля, у якому функціонує. Неурядовий сектор має достатньо розвинену навичку мережування, яка проявляється у коаліційній спроможності.

Підходи науковців як вітчизняних, так і закордонних доволі різняться у питанні класифікації НУО. Встановлюючи ознаки приналежності НУО до сектору, виокремлюють характеристики, за якими можливо окреслити масштаб сектору: системна робота, що є професійною діяльністю організацій, спрямована на задоволення потреб усього або великої частини суспільства. Відтак можна підсумувати, що український третій сектор на практиці складається переважно із організацій трьох організаційно-правових форм: громадська організація, громадська спілка та благодійна організація.

Опорною точкою класифікації НУО є спосіб її діяльності. Це обумовило виділення трьох категорій організацій, що характерні для українських реалій: аналітичні, адвокаційні та сервісні. Також впливають на ідентифікацію НУО

масштаб та сфери. Інституційна спроможність залежить від того, наскільки неурядова організація є результативною. Тобто наскільки ефективно вона виконує взяті на себе функції зараз та наскільки сприятливе середовище для того, аби вона змогла їх виконувати в майбутньому. Наскільки ефективною є та буде НУО залежить від категорії. Існують 4 виміри інституційної спроможності: фінансова, комунікаційна, коаліційна, та організаційна спроможність.

Правове середовище в цілому лояльне до неурядових організацій у питанні їх ресурсного забезпечення. Законодавство не передбачає для сектору пільг або інших інструментів підтримки чи стимулювання, утім забезпечує безперешкодну можливість для НУО забезпечувати себе самостійно. Збільшення обсягів торгів, де беруть участь і перемагають неурядові організації, щорічно зростає, що свідчить не лише про збільшення рівня довіри держави до НУО як до надійного партнера, але й про зміцнення позицій самого сектору у сфері їх професійної діяльності (наприклад, організації соціальних послуг для населення або вирішення проблем із безпритульними тваринами).

Комунікаційна спроможність сектору складається із трьох частин. З трьох компонентів комунікації: із державою, із партнерами та із бенефіціарами – найкраще розвинений другий. Він же є основою для формування коаліційної спроможності. Питання комунікації між сектором та державою досі перебуває у площині декларативних стосунків. Утім окремі випадки (прийняття «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки») демонструє спроможність обох сторін за потреби працювати спільно і продуктивно. Щодо способів та інструментів комунікації третього сектору із державою, – то нині більшість із них застаріла. У цьому контексті, карантинні обмеження 2020 року та перехід на дистанційну роботу продемонстрували підвищення рівня консультацій з громадськістю, щонайменше на державному рівні. Глибша проблема – це недооцінка ролі третього сектору з боку держави, а це дає можливість нехтувати комунікаційною складовою. Інша сторона комунікаційної спроможності НУО

полягає у характері взаємовідносин сектору з населенням – своїми бенефіціарами. Попри те, що українці досі довіряють громадським та благодійним організаціям більше, ніж будь-якому державному інституту, рівень їх обізнаності щодо діяльності сектору надзвичайно низький. Суспільство не цікавиться діяльністю НУО самостійно та не бажає долучатись до громадської роботи. Доцільна поступова трансформація політичної культури українців.

Коаліційна спроможність нині є однією із найкраще розвинених. Практично із здобуттям незалежності Україною НУО розпочали використання коаліцій як одного із способів ліквідації дефіциту ресурсів. Нині кількість існуючих коаліцій в Україні та результативність їх діяльності дослідити повною мірою неможливо. Основні перепони на цьому шляху – відсутність системи обліку та брак системної комунікації. Це унеможлиблює доступ до інформації про існування та роботу таких коаліцій. Утім робота союзів НУО свідчить про результативність у виконанні поставлених перед коаліціями завдань.

Організаційна спроможність – єдина, у якої є усталений інструментарій та підходи до кількісної і якісної оцінки. Методи вимірювання організаційної спроможності НУО широко використовуються в Україні та світі. Оцінка та розвиток організаційної спроможності більшою мірою є потребою молодих організацій і вимагає постійного вливання ресурсів. Це створює своєрідне замкнене коло і спонукає організації або шукати мережування, аби подолати цей дефіцит, або руйнує організацію після організаційної кризи. Аспект доброчесності є визначальним для існування НУО, оскільки неузгодженість у цьому питанні між декларацією та реальністю призводить до організаційної кризи.

Контекст існування НУО – правове поле є загальним для всього сектору, незалежно від типу та виду неурядової організації. Тенденція до різких сплесків у нормативно-правовому середовищі, яка прослідковується останніми роками негативно впливають на інституціоналізацію сектору.

Загалом в Україні політична воля може бути мінливою і за несприятливих до сектору умов не дає їм гарантій збереження власних прав. Водночас результати протистояння держави та НУО свідчать про те, що нині сектор доволі спроможний насамперед коаліційно- та комунікаційно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анхайер Х. К. Некомерційна організації: теорія, менеджмент, політика. New York : Routledge. 2005. 465 с.
2. Анхайер Х. К., Кендалл Дж. Політика третього сектору на роздоріжжі. Аналіз міжнародних неприбуткових організацій. New York : Routledge. 2001. 270 с.
3. Бодров А.В. Неурядові організації як індикатор розвитку громадянського суспільства. *Державне будівництво*. 2007. №1. Ч.1. С.1–10.
4. Бюджетний кодекс України : Закон України від 07.08.2010 р. № 2456. Дата оновлення: 20.09.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>.
5. Гамільтон. В. Інституційний підхід до економічної теорії. 1919. С. 309–318.
6. Гололобов С.М. Варіативність типології громадських організацій. *Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили*. 2017. Вип. 278. С 23–29.
7. Гриценко О.А. Неформальні інститути впливу на владу в контексті економічного аналізу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2 (17). С. 17–25.
8. Громадянське суспільство в Україні: звіт за результатами дослідження / упоряд. Л. Паливода. Київ : БФ «Творчийцентр ТЦК», 2016. 74 с.
9. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналіт. доп./ за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.
10. Дементов О.В. Роль громадських організацій у соціальному забезпеченні: український та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 309–316.
11. Демчишак Р.Б. Наукові підходи до розуміння сутності поняття «політичний інститут». *Українська національна ідея: реалії та перспективи*

розвитку. 2015. Вип. 27. С. 9–14.

12. Державні цільові програми. Міністерство економіки України.
URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=DerzhavniTsiloviProgrami>.

13. Деякі питання державного фонду регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 196. Дата оновлення: 06.04.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-%D0%BF#Text>.

14. Дзяна Г.О., Андрійв М.М. Роль комунікації в реалізації компетенцій органів публічної влади. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). С. 72–79.

15. Дмитренко О.А. Коаліційна спроможність неурядового сектору в Україні. *Літопис Волині*. 2021. №. 24. С. 201–206.

16. Дмитренко О. А. Способи впливу на формування політик з боку неурядового сектору. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*: матеріали XXVI міжнар. наук.-практ. конф., м. Варшава, 4 квітня 2021 р. Варшава, 2021. С. 15–18.

17. Експертні пропозиції за результатами громадської експертизи : лист ГО «Інститут політичних та соціально-економічних досліджень» від 10.12.2019. № 30. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/grom_eksperts/minsots-propo-2020.pdf

18. Євдокимова І.А., Вітковська І.М. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 41. С. 42–48.

19. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України : громадянське суспільство і влада. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada>.

20. Загайний В., Кузьма Н., Рудюк Ю. Інструмент взаємодії та комунікації влади і громадськості : посібник. Львів : ЛОДА. 2017, 8 с.

21. Звіт про діяльність громадських організацій : Наказ Держстату від 23.11.2016 р. №221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0221832->

16#Text.

22. Зеленько Г. Політична «матриця» громадянського суспільства: Досвідкраїн Вишеградської групи та України : монографія. Київ: Знання, 2007. 336 с.

23. Ільїна М.В. Комерціалізація діяльності неприбуткових організацій: проблема чи перспектива? *Економіка та держава*. 2010. № 3. С. 14–16.

24. Індекс сталості організацій громадянського суспільства. URL: https://drive.google.com/file/d/1QGzzMczF56w8Vv_sIjSsvw9wBHhRULyK/view

25. Інформація про взаємодію органів виконавчої влади з громадськими радами протягом IV кварталу 2020 року : інформ.-аналіт. мат. Секретаріат КМУ. 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_grom-rad/infogromrad-ovv-2020-4.pdf

26. Кармазіна М.І., Шурбована О.В. «Інститут» та «інституція»: проблеми розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С. 10-19.

27. Карпенко С.Г., Котенко Н.В. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого. *Вісник Сумського державного університету*. 2014. № 3. С. 71–81.

28. Ключові виклики для розвитку громадянського суспільства, 2020. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2020 році : матер. щоріч. доп. / за заг. ред. Ю. Тищенко, Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2021. 116 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/kv_niss.pdf

29. Кресіна І., Скрипнюк О., Коваленко А., Перегуда Є. Держава і громадянське суспільство в Україні : проблеми взаємодії : монографія. Київ : Логос, 2007. 316 с.

30. Лациба М., Сидоренко Д., Повтар Н. Барометр ОГС. Оцінка середовища громадянського суспільства в країнах східного партнерства : нац.звіт. Київ : УНЦПД, 2019. 54 с.

31. Льюїс Д., Уоллес Т. Нові ролі та актуальність: НУО розвитку та виклик змін. Bloomfield: Kumarian Press. 2000. 272 с.

32. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях. *Полис*. 2002. № 1. С. 6–17.

33. Мироненко В. Політико-правові засади формування і діяльності парламентських коаліцій: зарубіжний досвід і Україна : дис. канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2016. 223 с.

34. Міненко М. Інституційна спроможність фахових об'єднань в Україні. *Маркетинг в Україні*. 2009. № 3. С. 42–49.

35. Омелян І. Рекомендації для подальшого розвитку та підтримки коаліцій ОГС в Україні : аналітична записка. Київ: ЦЕДЕМ, 2020. 19 с.

36. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності: презентація дослідження. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/USAID_ENGAGE_CEP_Winter2020_UKR-2.pdf

37. Отримання ознак неприбутковості: урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/service/otrimannya-oznaki-nepributkovosti>

38. Паливода Л., Потопальська Т., Балдич Н. Організації громадянського суспільства України : соціально-економічний вимір. Київ : Творчий центр «ТЦК», 2018. 10 с.

39. Політологічний словник / ред.-упоряд. О.Д. Авдєєнко, О.В. Антонюк, О.В. Бабкіна та ін. К.: Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 2005. 791 с.

40. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755. Дата оновлення 25.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

41. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України від 05.03.2015 р. № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19#Text>

42. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень : Закон України від 06.10.2016 р. № 1664-VIII. Дата оновлення : 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1664-19#Text>

43. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель : Закон України від 19.09.2019 р. № 1664-VIII. Дата оновлення : 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-20#Text>

44. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572. Дата оновлення: 12.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

45. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

46. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

47. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010. № 996. Дата оновлення: 15.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>

48. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 08.05.2004 р. № 0097609-04. Дата оновлення: 23.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text>

49. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 р. № 1049. Дата оновлення: 03.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF#Text>

50. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської

експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976-2008. Дата оновлення: 19.03.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>

51. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

52. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021р. №487/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>

53. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 03.10.2019 р. № 1049. Дата оновлення: 13.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text>

54. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671. Дата оновлення: 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

55. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68/2016. Втратив чинність 29.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>

56. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 78 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-04/grom_susp-bdf01.pdf

57. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1035-2007-р. Втратив чинність: 20.06.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text>

58. Розвиток громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горелов [та ін.] ; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. Київ : НІСД, 2015. 60 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-11/Korniyevskiy_12_11-58701.pdf

59. Саламон Л. М., Анхайер Х. К. Визначення неприбуткового сектора:

- міжнаціональний аналіз. Manchester : Manchester University Press. 1997. P. 105.
60. Саламон Л. М., Анхайер Х. К. Міжнародна класифікація неприбуткових організацій: ICNPO-Ревізія 1. Baltimore :The John Hopkins University. 1996. P. 26.
61. Словник основних термінів: словник. ІСАР Єднання. 2018. URL: <http://ednannia.ua/2-uncategorised/211-slovník-osnovnih-terminiv>
62. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2019. 288 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/reznik.o.s/sociological-dimensions-of-civil-society-in-ukraine.pdf>
63. Стасишин М.О. Інституційна спроможність громадянського суспільства в процесі прийняття управлінських рішень: вітчизняна практика. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 1. С. 129–134.
64. Статистична інформація: Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
65. Тупиця О.Л., Худий Є.В. Менеджмент громадських організацій: стратегія політичної ефективності у транзитивному суспільстві. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2018. Вип. 21 С. 269–275.
66. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: посібник. Британська Рада в Україні, Лабораторія законодавчих ініціатив, Асоціація «Соціально-Економічні Стратегії та Партнерства». Київ : Ленвіт, 2012. 64 с.
67. Фогарті Е. А. Коаліційна політика та міжнародні відносини. Britannica. 2013. URL : <https://www.britannica.com/topic/coalition>
68. Хар О.Ю. Міжнародно-правове регулювання діяльності неурядових організацій. *Регіональні студії*. 2020. № 20. С. 131–136.
69. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435. Дата оновлення: 10.10.2022. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
70. Шайгородський Ю. Ж. Взаємодія політичних інститутів та інститутів

громадянського суспільства в Україні. Трансформація політичних інститутів України : проблеми теорії і практики / авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. С. 92–143.

71. Шуміло О., Кравчук Н. Роль неурядових організацій в становленні та розвитку правозахисного руху: навчальний посібник. Київ: ФО-П Голембовська О. О., 2018. 227 с.

72. Щодо оподаткування неприбуткових установ та організацій / Державна фіскальна служба України: веб-сайт. URL: <http://lv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-228975.html>

73. Юрчишин Я. Адвокаційна діяльність та її особливості в роботі з парламентом: аналітичний звіт. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2017. 44 с.

74. Як проводились консультації з громадськістю у 1 кв. 2020 року : інформ.-аналіт. мат. КМУ. 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik2018/rubrik_konsult/zvit-2020-konsul-1.pdf.

75. Як проводились консультації з громадськістю у 2 кв. 2020 року : інформ.-аналіт. мат. КМУ. 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik2018/rubrik_konsult/zvit-2020-konsul-2-1.pdf

76. Як проводились консультації з громадськістю у 3 кв. 2020 року : інформ.-аналіт. мат. КМУ. 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik2018/rubrik_konsult/zvit-2020-konsul-3.pdf.

77. Як проводились консультації з громадськістю у 4 кв. 2020 року : інформ.-аналіт. мат. КМУ. 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik2018/rubrik_konsult/zvit-2020-konsul-4.pdf.

78. Янакопулос Х. Стратегії, які пов'язують: коаліції НУО та їхній вплив. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*. 2005. Vol. 5. P. 93–110.

79. Boussard C. Towards Democratic Consolidation: The Role of Informal

Institutions. Illustrations from Central America: mat. XXII International Congress of the Latin American Studies Association, Miami, 16–18 th of March, 2000. P. 97–99.

80. Cambridge Business English Dictionary : dictionary / ed. by P. Fillips. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 965 P.

81. Cobuilt Advanced English Dictionary : dictionary / ed. by B. Murrey. New York : Harper Collins Publishers, 2016. 1904 P.

82. Public Management Reviews. Towards an Integrated Public Service. OECD. Ireland. 2008. 377 P. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264043268-en>

83. Working with NGO's : a practical guide to operational collaboration between The World Bank and Nongovernmental organizations / comp. C. Malena. TheWorld Bank, 1995. 136 P.

Виконав: студент
магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та _____ Владислав ЛІСІНЧУК
адміністрування заочної
форми навчання _____

Науковий керівник:
доцентка кафедри публічного
управління та
адміністрування, к.е.н., _____ Олена ХИТРА
доцентка _____

**Робота допущена до
захисту:**
завідувач кафедри
публічного управління та
адміністрування, _____
д.держ.упр., професор _____ Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ